

**SLOVENSKO
PO KORONE**

Slovensko pre mladých

Riešenia po pandémii Covid-19

Michal Šimečka
Veronika Fishbone Vlčková
Michaela Šedovič

OBSAH

Obsah	2
Úvod	3
Zhrnutie	5
Zamestnanosť	8
Zhrnutie kapitoly	8
Súčasný stav a vplyvy na mladých	8
Špecifická situácia mladých	10
Nezamestnanosť študentov a študentiek praktických odborov	13
Viacnásobné znevýhodnenie	14
Opatrenia	14
Vzdelávanie	21
Zhrnutie kapitoly	21
Súčasný stav a vplyvy na mladých	22
Stredné školy	23
Kľúčové problémy pri návrate žiakov na stredných školách	24
Vysoké školy	27
Kľúčové problémy pri návrate študentov vysokých škôl	29
Opatrenia	29
Opatrenia pre stredoškolských študentov	29
Opatrenia pre vysokoškolských študentov	34
Duševné a fyzické zdravie, wellbeing	39
Zhrnutie kapitoly	39
Súčasný stav: duševné zdravie a vplyvy na mladých	39
Kľúčové problémy v oblasti duševného zdravia	40
Súčasný stav: fyzické zdravie a vplyvy na mladých	42
Opatrenia	43
Voľný čas	47
Zhrnutie kapitoly	47
Súčasný stav, trendy vo voľnom čase a vplyvy na mladých	47
Opatrenia	51
Autorky a autor analýzy	57
Michal Šimečka	57
Veronika Fishbone Vlčková	57
Michaela Šedovič	57

ÚVOD

Pandémia Covid-19 dramaticky ovplyvnila život mladých ľudí vo veku 15-26 rokov. Slovensko patrí ku krajinám, ktoré mali školy zatvorené najdlhšie v Európe. Výučba na diaľku znamenala pre mnohých žiakov výrazne zníženú kvalitu alebo úplný výpadok vzdelávania. Mladí ľudia na Slovensku prišli na dlhé obdobie o možnosť rozvíjať svoje talenty, či už mimoškolskými aktivitami, organizovaným športom a umeleckou činnosťou. Stratili tiež možnosť tráviť voľný čas so svojimi priateľmi a rovesníkmi.

Súvisiaca ekonomická kríza zároveň ťažko zasiahla mladých ľudí, ktorí sú na pracovnom trhu krátko a nestihli nazbierať dostatok skúseností, ekonomického a sociálneho kapitálu. Nájsť si novú prácu, získať potrebnú prax, alebo získať štátnu pomoc je tak pre nich omnoho ťažšie. Spolu s ďalšími faktormi to viedlo k dramatickému zhoršeniu ich psychického a fyzického zdravia. Tieto straty a obavy mladých ľudí, či im Slovensko dokáže poskytnúť príležitosť na plnohodnotný život nezmiznú samé po odznení pandémie.

V Progresívnom Slovensku chceme, aby Slovensko bolo modernou, otvorenou a solidárnou krajinou, na ktorú môžeme byť všetci hrdí. Bez mladých ľudí takéto Slovensko tvoriť nedokážeme. Je povinnosťou nás všetkých prispieť k tomu, aby mladí ľudia na Slovensku dostali kvalitné vzdelanie, mali šancu získať a udržať si dobré zamestnanie, a aby sa vedeli dostať k potrebným službám v oblasti psychického a fyzického zdravia. Iba vtedy tu zostanú žiť a iba vtedy spoločne pripravíme Slovensko na ďalšie výzvy, ktoré prídu v post-pandemickom období.

Záleží mi na tom, aby bolo Slovensko dobré miesto na život aj pre mladých ľudí. Ako europoslanec a viceprezident frakcie Renew Europe znepokojene vnímam, že vládni politici na Slovensku na mladých počas pandémie akoby úplne zabudli. Spolu so skúsenými analytíkami, ktoré sa venujú mládežníckym politikám, sme preto pripravili návrh konkrétnych opatrení na zlepšenie situácie. Naším cieľom je upriamiť pozornosť verejnosti, médií, političiek a politikov na hlavné výzvy, ktorým mladí ľudia kvôli pandémie Covid-19 čelia, a navrhnúť konkrétne riešenia, ktoré im uľahčia návrat do normálu. Samozrejme, Slovensko potrebuje aj v tejto oblasti dlhodobé a

komplexnejšie reformy. Kým sa k nim ale súčasná vláda dostane, nesmie strácať čas. Parciálne riešenia, ktoré navrhujeme, sa dajú zaviesť ihneď a prinášajú detailne vypočítaný, konkrétny benefit pre mladých ľudí v štyroch kľúčových oblastiach - zamestnanosť, vzdelávanie, duševné a fyzické zdravie, a voľný čas. Som presvedčený, že ich čo rýchle prijatie je v záujme nás všetkých.

Michal Šimečka

europoslanec a viceprezident frakcie Renew Europe
podpredseda hnutia Progresívne Slovensko

renew europe.

Liberálno-centristická skupina Renew Europe (RE) bola založená po tohtoročných eurovoľbách ako pokračovateľ doterajšej skupiny ALDE (Aliancia liberálov a demokratov za Európu). V parlamente má 108 poslaneckých kresiel a je tretou najsilnejšou frakciou. Renew Europe je orientovaná proeurópsky, chce sa sústrediť na potreby občanov a hľadať európske riešenia na európske problémy.

ZHRNUTIE

Výskumy ukazujú, že obavy spojené s pandémiou COVID-19 a **jej prežívanie mladými ľuďmi sú veľmi rôznorodé**. Ani dôsledky obmedzení a situácie spojené s výskytom koronavírusu **nezasahujú všetkých mladých ľudí rovnomerne** a pri návrhoch riešení a opatrení na zmiernenie vplyvov pandémie COVID-19 na to treba prihliadať. Myslíme, že tí mladí, ktorí sú v **lepšom postavení** (lepšie socioekonomické postavenie a vzdelanie), preklopiť svoje už **existujúce výhody do ľahšieho zvládania pandémie a návratu do nového normálu**. Vďaka lepšiemu postaveniu a sociálnym kontaktom, či väčšej podpornej sieti a podporujúcemu prostrediu, budú ľahšie zvládať vplyvy a následky pandémie a budú vedieť ľahšie pokračovať v načatej životnej dráhe.

V dôsledku pandémie očakávame, že mladí z generácie Z, teda 15- až 26-roční, budú častejšie zažívať prerušované fázy osamostatňovania sa. Ekonomická kríza, ktorá je súčasťou vplyvu COVID-19 na spoločnosť, má špecifický dosah na mladých ľudí. Mladí dospelí sú na **pracovnom trhu iba krátko alebo majú nestabilné pracovné pozície** – brigády, stáže, odborné praxe. V čase kríz sú prví, ktorí prichádzajú o prácu, a návrat na trh práce je pre nich náročný z dôvodu menších skúseností a siete pracovných kontaktov. **Pri strate príjmu majú menšie možnosti postarať sa o seba**, keďže majú nižšie úspory, ak nemajú odpracované dva roky, nemajú ani nárok na podporu v nezamestnanosti. Špecifická je zamestnanosť mladých študujúcich, u ktorých až viac ako pätina hovorí, že **strata zamestnania ohrozuje ich zotrvanie vo vzdelávaní**. Špeciálne ohrozené nezamestnanosťou sú osoby s viacnásobným znevýhodnením – ženy, minority, ľudia s nižším vzdelaním. **Predstavené opatrenia sa zameriavajú na udržiavanie mladých v zamestnaní, priamu finančnú pomoc formou podpory v nezamestnanosti a príspevkov pre nízkopříjmové skupiny, a na psychosociálne služby asistujúce pri hľadaní zamestnania.**

Podľa UNESCO metodiky bolo Slovensko k 1. 4. 2021 krajinou, ktorá mala **najdlhšie zatvorené stredné školy v rámci Európskej únie** a aj v celosvetovom porovnaní sme sa nachádzali vysoko nad priemerom. Informácie o tom, ako prebiehala výučba počas pandemických obmedzení, sú neúplné, a to hlavne na stredných školách. Preto nevieme ani presne zmerať vplyvy pandémie, ale odhadujeme, že **len pätina**

stredných škôl zvládala online vyučovanie bez väčších problémov a až štvrtine žiakov sa buď vôbec nedostalo výučby, alebo mali výrazne zníženú kvalitu výučby. Očakávame, že návrat bude náročný, lebo pandémia ešte viac prehĺbila existujúce rozdiely v osvojení znalostí a zručností žiakov, bude viesť k nižším kompetenciám celej jednej generácie mladých ľudí a k predčasnému ukončovaniu štúdia. V oblasti stredného školstva preto navrhujeme **zbierať relevantné dáta, doplniť doučovanie na rovesníckom princípe, zaviesť participatívne rozpočty na stredných školách vo všetkých krajoch a zmeniť spôsob vyplácania sociálneho štípandia.**

Vplyv na dostupnosť a kvalitu výučby pre vysokoškolských študentov sa javí menej závažný ako pri študentoch stredných škôl. Za kľúčové pri študentoch vysokých škôl preto považujeme predchádzať problémom, ktoré by ohrozili ich pokračovanie v štúdiu, a to hlavne v oblasti finančnej stability a duševného zdravia. Pre vysokoškolákov navrhujeme **zefektívniť systém podpory formou študentských pôžičiek či odpustenia školného a zároveň zvýšiť informovanosť a dostupnosť podpory duševného zdravia na vysokých školách.**

Spôsob života mladých nabral počas pandémie ešte väčšiu mieru dezorganizácie a je plný zmien, čo narúša budovanie vzťahov a väzieb, ktoré sú v tomto období také potrebné. Mladí ľudia sú síce najmenej ohrozenou skupinou v súvislosti so závažnými zdravotnými problémami spojenými s ochorením COVID-19, **ale psychicky prežívajú sociálnu izoláciu zo všetkých vekových generácií najhoršie.** Zároveň sa mladým ľuďom **nedostáva potrebnej podpory psychického zdravia včas a v dostatočnej miere.** Odborníci, ako aj výskumy sa zhodujú, že ide hlavne o psychické problémy ľahšieho charakteru, ako úzkosti, depresie, strach či závislosti, a preto sa prioritne treba sústrediť na **podporu bodov prvého kontaktu. Konkrétne navrhujeme zvýšiť dostupnosť školských poradní a bezplatného psychologického poradenstva, ako aj navýšiť finančné prostriedky a kapacity liniek pomoci.**

V oblasti trávenia voľného času prišlo v živote mladých ľudí k trom zásadným zmenám. Po prvé, **prišli o možnosti tráviť čas s kamarátmi a kamarátkami a ľuďmi rovnakého veku celkovo.** Po druhé, stratili čiastočne autonómiu samostatne rozhodovať o svojom voľnom čase. Po tretie, pre uzatvorené mládežnícke

kluby a zariadenia **nemajú možnosť tráviť svoj voľný čas organizovane – trávenie voľného času bolo menej aktívne, viac online, menej času trávili vzdelávaním.** Aktívne trávenie času v rovesníckych kruhoch, kde sa mladí učia byť samostatní, je dôležitou súčasťou dospievania, a teda trendy spojené s pandémiou COVID-19 sú rizikové, hlavne pre mladých z menej podnetného prostredia. Navrhnuté opatrenia vedú k **opätovnému nadviazaniu rovesníckych vzťahov, finančným náhradám formou poukazov, ktoré mladým dovoľia aktívne tráviť voľný čas, a v neposlednom rade k podpore organizácií pracujúcich s mladými ľuďmi.**

ZAMESTNANOSŤ

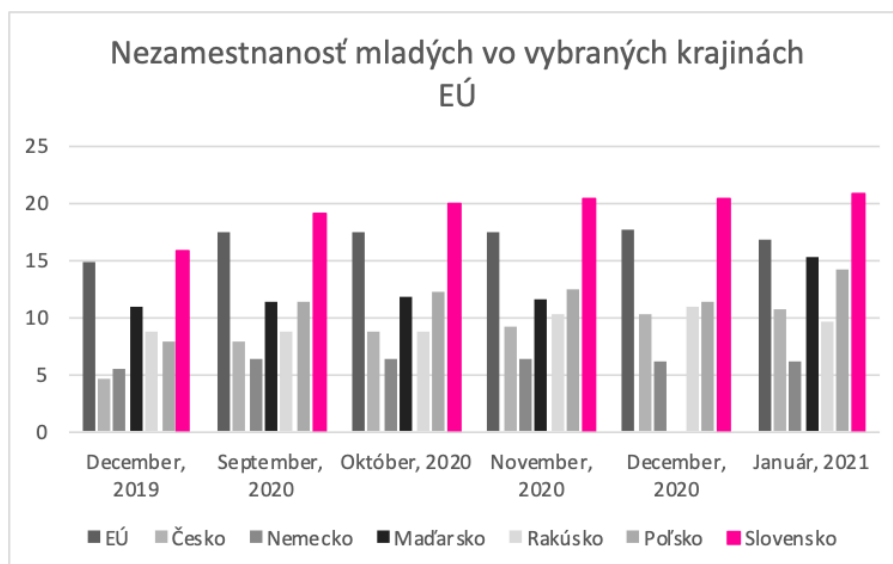
Zhrnutie kapitoly

- Mladí ľudia a špeciálne mladí ľudia s viacnásobným znevýhodnením sú vo finančných krízach viac postihnutí stratou práce.
- Pri strate práce sa mladí ľudia ťažšie vracajú na trh práce, pretože im chýbajú profesionálne kontakty a skúsenosti.
- Mladí sa tiež ťažšie vyrovnávajú s výpadkom príjmu, keďže sa na nich nevzťahujú podporné siete.
- Strata príjmu môže pre študujúcich mladých znamenať aj výpadok zo vzdelávania.
- Navrhované opatrenia sa sústredia na 3 okruhy:
 - a) znížiť cenu práce mladých, aby zamestnávateľia neobmedzovali brigádnické pracovné ponuky práce,
 - b) poskytnúť finančnú podporu mladým pri strate príjmu,
 - c) podporiť mladých pri návrate na trh práce.

Súčasný stav a vplyvy na mladých

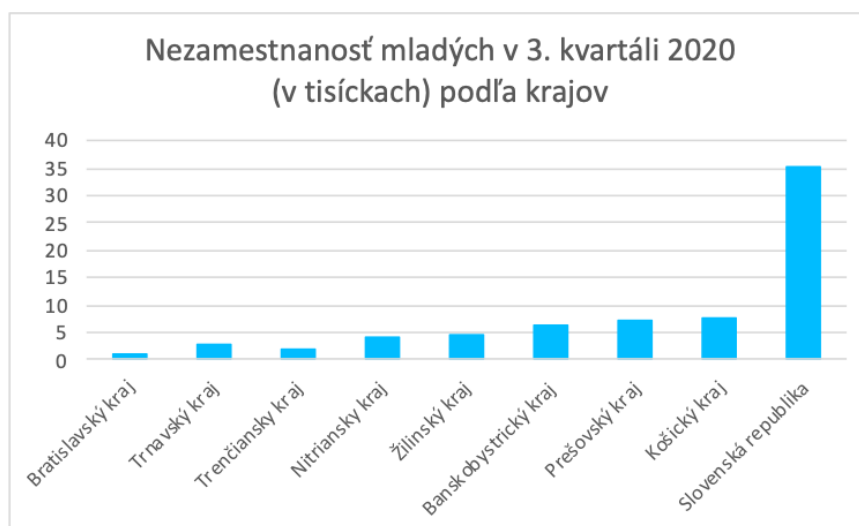
Už pred krízou bol na Slovensku viditeľný problém s nezamestnanosťou mladých. Počet nezamestnaných mladých bol trojnásobný oproti celkovej nezamestnanosti v krajine. Na porovnanie, v susednej Českej republike nie sú evidované rozdiely medzi celkovou nezamestnanosťou a nezamestnanosťou mladých.¹ K januáru 2021 je nezamestnanosť mladých na Slovensku na úrovni 21 %, čo je dvakrát viac ako v susednej Českej republike, o 4 % body viac, ako je európsky priemer, a krajinu to zaraďuje na 9. priečku v rámci EÚ. Počas pandémie teda nezamestnanosť narástla približne o štvrtinu, kým priemer EÚ je nárast o menej ako 20 %.

¹ <https://open.spotify.com/episode/13n6lSe0oEzmbNJt9OrWTF?si=wPOSM4A7S7Sspcm4oZROvQ>

Graf Z1: Vývoj nezamestnanosti mladých (do 25 rokov) v krajinách EÚ,
Zdroj: Eurostat, databáza une_rt_m (stiahnuté 1. 3. 2021), vlastné spracovanie

Z medzinárodných výskumov vieme, že mladí sú v krízach viac postihnutí stratou zamestnania a negatívnymi vplyvmi s tým spojenými,² čo sa prejavuje aj v súčasnosti. Medzinárodná organizácia práce v medzinárodnom výskume ukazuje, že mladí (18 – 24) sú častejšie ako staršie generácie postihnutí stratou práce (1 človek zo šiestich), skrátením úväzkov a znížením mzdy (2 ľudia z piatich). Navyše, negatívny ekonomický vplyv silnejšie zasahuje mladé ženy.³

Graf Z2: Počet nezamestnaných mladými vo vekovej kategórii 15 – 24 rokov
Zdroj: Štatistický úrad SR, databáza pr3117qr_data (stiahnuté 1. 3. 2021), vlastné spracovanie

² Verick, S. (2009). Who is hardest hit during a financial crisis? The vulnerability of young men and women to unemployment in an economic downturn. In IZA discussion Paper, no. 4359. Bonn: Institute for the Study of Labour.

³ International Labour Organisation. (2020). Youth & Covid 19: Impact on Jobs, Education, Rights and Mental Well-being. Survey Report 2020. International Labour Organisation.

Mladí ľudia a absolventi či absolventky sa dostávajú do skupiny nezamestnaných z dvoch dôvodov. Jeden je strata zamestnania a/alebo neschopnosť nájsť si nové, tak ako to je u ostatných vekových skupín, a druhý je výpadok zo systému vzdelávania. Vzhľadom na dlhodobu uzatvorenú školu na všetkých stupňoch vzdelávania a sťažené možnosti cestovania, ktoré nedovoľujú jednotlivcom vycestovať za štúdiom,⁴ sa medzi nezamestnaných dostávajú aj tým, že nemôžu pokračovať v štúdiu alebo sa rozhodnú počkať s pokračovaním v štúdiu na čas, keď ho nebudú musieť absolvovať dištančne. Výskumy vplyvu ekonomickej krízy z roku 2008 ukazujú jej negatívny dosah na ľudí s vyšším vzdelaním vzhľadom na výpadky zo vzdelávania a predlžovanie štúdia.⁵

Z výskumu, ktorý robila Študentská rada vysokých škôl (ŠRVŠ) v spolupráci so Slovenskou akreditačnou agentúrou pre vysoké školstvo v júni 2020, vyplýva, že až 23 % študentov a študentiek bude potrebovať finančnú pomoc, aby mohli pokračovať v štúdiu, inak ho budú nútení ukončiť. Z pracujúcich študentov a študentiek až 62 % uviedlo, že pre pandémiu prišli aspoň o časť príjmu. Polovica z nich až o viac ako 70 % zárobku. 12 % respondentov a respondentiek uvádza, že nemali dostatok peňazí na pokrytie svojich životných nákladov alebo si museli požičať, a 17 % uvádza, že človek, ktorý im financuje štúdium (napr. rodič), prišiel o prácu alebo príjem.⁶ Ako poukazuje aj štúdia, vysokoškolské štúdium je nástroj sociálnej mobility a viac ohrození stratou príjmu alebo zamestnania sú práve študenti a študentky z nízkopríjmových rodín, takže aj krátkodobý negatívny vplyv na ich vzdelanie sa môže ukázať v podobe dlhodobého negatívneho dosahu na ich život.

Špecifická situácia mladých

Nezamestnanosť mladých súvisí s problémami, ktoré nie sú tak často spájané s nezamestnanosťou v iných vekových skupinách. Vyplýva to z toho, že predtým ako sa mladí dostali do stavu nezamestnanosti, nemali možnosti vytvoriť si kapitál, ktorý by im pomohol toto obdobie preklenúť a rýchlo sa z neho dostať. Kapitálom myslíme nielen finančný vankúš potrebný na prekonanie obdobia nezamestnanosti v podobe vlastných finančných rezerv, ale aj prekonanie hranice dvoch rokov zamestnanosti, ktorá je nutná pre možnosť čerpania podpory v nezamestnanosti (zákon o sociálnom poistení 461/2003 Z. z.). Takisto ide o nedostatočný sociálny kapitál vyplývajúci zo siete profesionálnych kontaktov, ktoré človek získava v práci a ktoré mu pomáhajú nájsť si novú prácu alebo dostať odporúčania od bývalých nadriadených. V neposlednom rade sú kapitálom aj pracovné skúsenosti, ktoré im tiež chýbajú.

⁴ Slovensko je so 17 % prvé v počte vysokoškolských študentov a študentiek v zahraničí v rámci OECD, kde je priemer 2 %.

⁵ Sironi, M. (2017). Economic Conditions of Young Adults Before and After the Great Recession. *Journal of Family Economic Issues* (2018) 39:103 – 116.

⁶ Študentská rada vysokých škôl. (2021). Dopad COVID-19 na študentov – výsledky prieskumu. Dostupné online: <https://saavs.sk/wp-content/uploads/2020/07/Dopad-COVID-19-na-študentov-ŠRVŠ-a-SAAVŠ-1.pdf>.

Mladí ľudia takisto najčastejšie zo všetkých vekových skupín pracujú formou nestabilných pracovných dohôd – dohoda o brigádnickej práci študenta, dohoda o pracovnej činnosti a často aj bez legálnych zmluvných zväzkov so zamestnávateľom. Aj to vplýva na schopnosť mladých mať nárok na podporu od štátu v období nezamestnanosti, keďže práve z týchto nestabilných foriem zárobku nie je možné si plnohodnotne šetriť v rámci sociálneho poistenia. Okrem toho v časoch, keď zamestnávateľom vzniká nutnosť znížiť výdavky na pracovné sily, je najjednoduchšie prepustiť práve brigádnikov a brigádnice, ktorí nie sú chránení obdobím výpovednej lehoty.

Alarmujúce je aj to, že mladí sú často zamestnaní v odvetviach najviac postihnutých uzávierkou v dôsledku pandémie – služby, cestovný ruch, reštauračné služby, čo znižuje ich možnosti sa v súčasnosti zamestnať. Portál Profesia.sk (2021) hlási za posledné tri mesiace najnižší počet ponúk práce formou brigády za posledných 8 rokov.

Mladí ľudia majú tiež tendenciu sa v ekonomicky náročnom období vracieť späť k rodinám, ktoré dnes samy čelia ekonomickým problémom a pri pretrvavaní uzatvorenia spoločnosti a prehlbovaní ekonomickej krízy môžu byť tieto problémy až existenčné. Z výskumu Rady mládeže Slovenska Mladí a korona (zber uskutočnený v apríli 2020) vyplýva, že 20 % mladých, ktorí v súčasnosti žijú s rodičmi, tak nežili pred začiatkom pandémie.

V dôsledku uvedených faktorov ostávajú mladí ľudia počas ekonomicky náročných časov nezamestnaní v priemere dlhšie, čo má dlhodobý efekt na ich kariérny rast, platy, úspory v systéme sociálnej ochrany. K tomu sa v súčasnosti ešte pridáva negatívny vplyv výpadku vo vzdelávaní, ktorý zasiahne špeciálne generáciu absolventov a absolventiek, a teda budú čeliť dvojitému dlhodobému znevýhodneniu na trhu práce ako vo forme nezamestnanosti v začiatkoch kariéry, tak vo forme výpadku výučby pri ukončovaní svojho vzdelávania. Študenti a študentky závislí od vlastného príjmu môžu byť zase postavení do pozície, keď sa budú musieť rozhodnúť ukončiť alebo odložiť svoje štúdium z finančných dôvodov, čo opäť negatívne ovplyvní ich budúcnosť.

Z porovnania trendov nezamestnanosti mladých v rokoch 2009 a 2020 je zjavné, že súčasný trend rastúcej nezamestnanosti sa približuje trendu, ktorý sme videli pri nastupujúcej globálnej ekonomickej kríze. Skúsenosť z tejto krízy z európskych krajín naznačuje, že v tých krajinách, ktoré boli schopné lepšie reagovať na nezamestnanosť mladých, dostať ich späť na trh práce a do systému vzdelávania alebo im poskytnúť sociálnu pomoc (napr. Nemecko, Nórsko), sa mladí s krízou celkovo vyrovnali lepšie ako tie krajiny, ktoré sa na nich nezameriavali (napr. Španielsko).

Na Slovensku zatiaľ nevidíme podporu, ktorá by cielene reagovala na nezamestnanosť mladých. V súčasne dostupných analýzach krokov na zmiernenie socioekonomických vplyvov krízy na Slovensku sa nespomínajú špecifické kroky na zmiernenie vplyvov na absolventov a absolventky alebo mladých ľudí celkovo. Rovnako sa na mladých ľudí nevzťahujú ani široko využívané nástroje ochrany zamestnania ako SOS dotácia či príspevok na udržanie pracovného miesta, keďže vylučujú študentov a študentky alebo sa nedajú uplatniť na pracovné miesto tzv. dohodárov.

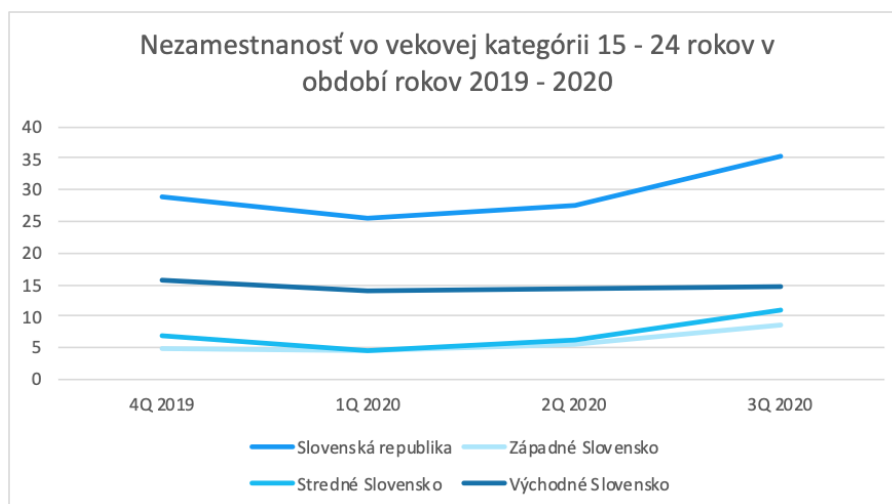
Ak sa pozrieme na vývoj nezamestnanosti mladých v roku 2009 a v druhom kvartáli roku 2020, vidíme podobný trend (Graf Z3a a Z3b). Pozitívom súčasnej situácie je fakt, že trend nezamestnanosti sa začína dvíhať na celkovo nižších číslach. Kým v roku 2009 to bolo na úrovni okolo 55-tisíc ľudí, v prvom kvartáli 2020 to bolo 25-tisíc mladých ľudí na Slovensku.

Graf Z3a Rast nezamestnanosti mladých v roku 2009

Zdroj: Štatistický úrad SR, databáza pr3117qr_data (stiahnuté 1. 3. 2021), vlastné spracovanie

Poznámka: Graf zobrazuje počet nezamestnaných mladých v tisícoch.

Graf Z3b Rast nezamestnanosti mladých v roku 2020

Zdroj: Štatistický úrad SR, databáza pr3117qr_data (stiahnuté 1. 3. 2021), vlastné spracovanie

Poznámka: Graf zobrazuje počet nezamestnaných mladých v tisícoch.

Nezamestnanosť študentov a študentiek praktických odborov

Špecifický vplyv majú opatrenia na študentov a študentky praktických odborov stredných škôl, či už ide o školy so zameraním na hotelierstvo, kaderníctvo/kozmetiku, drevárstvo alebo automobilový priemysel. Jednotlivci pracujúci v službách (čaišníci, kuchárky, kaderníci, kozmetičky) tak ako v závodoch nemohli plne vykonávať svoju prax z dôvodu uzatvorenia závodov alebo zákazu poskytovania služieb či strachu klientov. Podobné problémy hlásia aj školy zapojené do projektu duálneho vzdelávania, kde aj oficiálne inštrukcie od koordinačného tímu duálneho vzdelávania odporúčali neuskutočňovať prax. Podniky spolupracujúce so strednými školami a kraje organizujúce spoluprácu medzi školami a podnikmi hlásia zníženú kvalitu výučby (chýbajúca prax), znížený počet odpracovaných hodín, menší počet zapojených študentov a študentiek alebo úplné zrušenie praxe v druhej polovici akademického roka 2019/2020 a v akademickom roku 2020/2021, podľa toho, akej oblasti sa venovali. Strata práce týchto študentov a študentiek má dvojitý vplyv na ich život. Po prvé, ovplyvní kvalitu ich vzdelania a môže mať dosah na ich možnosti sa zamestnať po ukončení štúdia, keď budú na trhu práce konkurovať absolventom a absolventkám, ktorí mali možnosť uskutočniť plnú prax. Po druhé, ovplyvňuje ich súčasná finančná situácia, keď nemajú možnosť si zarobiť alebo prispieť do rodinného rozpočtu peniazmi z praxe.

Viacnásobné znevýhodnenie

Ako už bolo povedané, ekonomická kríza ťažšie postihuje ženy. Dôvodom je prehlbovanie už existujúcich rozdielov v zamestnanosti a postavení žien na trhu práce. Skúsenosti z poslednej ekonomickej krízy tiež ukazujú, že v krízach sú disproporčne postihnuté minority, či už ide o osoby so zdravotným postihnutím, alebo ľudí z marginalizovaného prostredia.¹⁷

Na Slovensku dlhodobo sledujeme socioekonomické nerovnosti medzi majoritou a minoritou a sťažený prístup minority na trh práce.¹⁸ To sa týka hlavne mladých ľudí z minority s nízkym vzdelaním alebo bez vzdelania.¹⁹ Je pravdepodobné, že kríza prehĺbi tieto už existujúce rozdiely medzi skupinami. Tento efekt krízy na prehľbujúce sa rozdiely pri vstupe na trh práce bude potrebné moderovať a pomáhať týmto viacnásobne znevýhodneným osobám uplatniť sa.

Opatrenia

Ponúknuté opatrenia sú nastavené na prostredie Slovenska a v zhode s odporúčaniami medzinárodných organizácií v boji s nezamestnanosťou mladých^{7, 8} a s medzinárodným výskumom^{9, 10}.

1. Zvýšenie sumy oslobodenej od odvodov pri príjme z brigád

- **Cieľ opatrenia:** zvýšiť odvodové oslobodenie príjmu zo súčasnej výšky 200 € pri práci vykonávanej na dohodu o brigádnickej práci študenta.
- **Problém:** Najčastejší spôsob, akým sa zamestnávajú mladí ľudia, je formou dohody o brigádnickej práci študenta. Maximálna výška zvýhodneného odvodového zaťaženia je 200 €, čo znamená, že prvých 200 € príjmu je oslobodených od odvodov. Všetok príjem nad túto hranicu už je odvodovo zaťažený. Výška odvodovej úľavy bola naposledy zvýšená k 1. januáru 2015, čo znamená, že sa nemenila 6 rokov. Za dané obdobie stúpila priemerná mzda o 28 % a minimálna mzda o 64 % (porovnávané s priemernou mzdou v roku 2020 a minimálnou mzdou v roku 2021).

⁷ International Labour Organisation. (2020). Youth & Covid 19: Impact on Jobs, Education, Rights and Mental Well-being. Survey Report 2020. International Labour Organisation.

⁸ Rush, S.C. (2015). 5 ways to tackle the youth jobs crisis. World Economic Forum. Dostupné online na <https://www.weforum.org/agenda/2015/01/youth-unemployment-solution/>.

⁹ Sironi, M. (2017). Economic Conditions of Young Adults Before and After the Great Recession. Journal of Family Economic Issues 39:103–116.

¹⁰ Junankar, R. PN. (2015). The impact of the Global Financial Crisis on youth unemployment. The Economic and Labour Relations Review 26(2) 191–217.

- **Opatrenie:** Odvodové oslobodenie pre študentov a študentky by malo kopírovať tento trend a malo by sa pravidelne zvyšovať alebo sa naviazať na zvyšovanie minimálnej mzdy. Bez ohľadu na zvolený spôsob zmeny výpočtu navrhujeme minimálne zvýšenie na sumu 400 €, čo je 64 % z minimálnej mzdy.

Náklady

Toto opatrenie zvýši čistý príjem pracujúcej osoby z 373 € na 400 € (keďže dnes mladí platia odvody zo zárobku prevyšujúceho sumu 200 €, čo je v tomto prípade 200 €)¹¹ a náklady pre zamestnávateľa z 470,4 € na 404,02 € (vzhľadom na povinné odvody, ktoré pri dohode o práci študenta tvoria iba 1,05 %). Strata pre štát je 26,8 € na jednotlivca na mesiac, ktoré neodvedie vo forme odvodov. Opatrenie zlepši možnosť mladých ľudí (legálne) sa zamestnať, pretože zníži cenu ich práce.

2. Podpora v nezamestnanosti a pri strate zamestnania

- **Cieľ opatrenia:** dočasne zmierniť podmienky nutné na splnenie pri dosahovaní na dávku v nezamestnanosti alebo SOS dotáciu so zreteľom na žiakov a žiačky a študentov a študentky pracujúce v rámci svojho vzdelávania, ktorí stratili príjem z tohto zamestnania, a na absolventov a absolventky.
- **Problém:** Pracujúci mladí ťažšie dosahujú na podporu v nezamestnanosti preto, že nemajú splnenú podmienku dvoch odpracovaných rokov (760 dní prispievania do Sociálnej poisťovne), a preto, že sú špecificky vylúčení z tejto podpory v rámci zákona. Zároveň program SOS dotácia, ktorú ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny schválilo pri prvej aj druhej vlne pandémie ako náhradu príjmu pri jeho strate, iba pri prvej vlne pandémie myslelo na tzv. dohodárov a zároveň vylučuje z podpory študentov a študentky (podľa písmena f) § 3 nariadenia Vlády SR 103/2020 o niektorých opatreniach v oblasti dotácií v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky v čase mimoriadnej situácie, núdzového stavu alebo výnimočného stavu vyhláseného v súvislosti s ochorením COVID-19).¹²
- **Opatrenie:** Zmiernenie podmienok, vďaka ktorým by dosahovali na dávky alebo dotácie, im pomôže zvládnuť obdobie krízy a stratu príjmu, na ktorý sa spoliehali. Zmiernením sa pri dávkach myslí špeciálne zníženie minimálneho počtu odpracovaných dní na 1 deň a špeciálne vypustenie písmena a) a c) odseku 1 § 4 zákona 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení, ktoré diskvalifikujú

¹¹ Tento výpočet ešte závisí od toho, či si v danom mesiaci zamestnanec alebo zamestnankyňa zamestnaná na dohodu o brigádnickej práci študenta uplatňuje nezdaniteľnú časť základu dane na daňovníka. Tá v roku 2021 predstavuje sumu 375,95 € mesačne.

¹² <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/103/20201030.html>

z nároku na dávku v nezamestnanosti osoby pracujúce na základe dohody o brigádnickej práci študenta a osoby pracujúce v rámci praktického vyučovania alebo odbornej praxe. Pri dotáciách ide o vypustenie nezlučiteľnosti štúdia s oprávnenosťou žiadať o SOS dotáciu (písmen f) § 3 nariadenia Vlády SR 103/2020).

- Toto zmiernenie by sa týkalo všetkých mladých ľudí do 30 rokov (vrátane), ktorí stratili prácu v dôsledku trvania krízy COVID-19 a zároveň sa účastnia na vzdelávaní na strednej alebo vysokej škole alebo absolvovali svoje štúdium nie skôr ako dva roky pred stratou zamestnania v dôsledku krízy COVID-19. Opatrenie zrovnoprávňuje mladých pracujúcich, ktorí zamestnanie vykonávajú popri vzdelávaní sa, a absolventov a absolventky s ostatnými osobami na trhu práce, ktoré na rozdiel od nich dosahujú na podporu od štátu, pretože buď sú na trhu práce dlhšie ako dva roky a „mali čas“ získať podporu od štátu, alebo ich zmluvy nie sú diskriminované zákonom, ako je tomu v prípade osôb pracujúcich formou brigád, praktického vyučovania či odbornej praxe.
- Napríklad Juraj z Gelnice, ktorý je v poslednom ročníku štúdia odboru kuchár na strednej odbornej škole v Košiciach, si vďaka praxi a brigádam vedel zarobiť dostatok peňazí na život v Košiciach, aj poslať malú sumu domov. Po strate práce vzhľadom na zatvorené gastro podniky a prerušenú prax prišiel počas koronakrízy o väčšinu svojho príjmu, keďže je však študentom strednej školy, ktorá sa môže kedykoľvek otvoriť, nemôže sa úplne odsťahovať z Košíc späť domov. Jeho doterajšie záväzky boli formou dohôd o brigádnickej práci študenta alebo praktického vyučovania, a teda nemá nárok na dávku v nezamestnanosti ani na SOS dotáciu. Ocitol sa tak v pasci – ostáva naďalej v Košiciach a má náklady na život s tým spojené, a zároveň prišiel on a čiastočne aj jeho rodina o príjem. Poskytnutie dotácie alebo dávky v nezamestnanosti mu môže pomôcť prekonať túto situáciu do obdobia otvárania ekonomiky a udržať ho vo vzdelávaní.

Náklady

Súčasne (február 2021) evidujeme ako nezamestnaných asi 232-tisíc ľudí, z ktorých 25-tisíc je vo veku do 26 rokov a asi 33-tisíc vo veku do 30 rokov. Z týchto osôb má 45-tisíc ľudí nárok na dávku v nezamestnanosti, ktorej priemerná hodnota je 450 € mesačne¹³. Priemerné mesačné náklady na dávky v nezamestnanosti boli v roku 2020 vo výške 27,5 milióna eur.¹⁴ Vzhľadom na to, že mladí ľudia, špeciálne na brigádnických dohodách a študentskej praxi, nedosahujú na priemerné zárobky (priemerná mzda bola na Slovensku v roku 2020¹⁵ 1 113 eur), dá sa predpokladať, že vypočítaná dávka v nezamestnanosti

¹³ <https://www.socpoist.sk/priemerna-vyska-davky-v-nezamestnanosti/1663s>

¹⁴ <https://www.socpoist.sk/kumulativne-vydavky-na-davky-v-nezamestnanosti/1670s>

¹⁵ <https://bit.ly/3ahDMET>

odvíjajúca sa od predošlého príjmu sa bude pohybovať v rádovo nižších číslach. Ak by sme aj prisúdili všetkým nezamestnaným mladým do 26 rokov 200 € (čiže približne polovicu priemernej dávky v nezamestnanosti), išlo by o zvýšenie mesačných nákladov na dávky v nezamestnanosti iba o 20 % (teda 5 miliónov eur).

3. Prídavky a dôchodky

- **Cieľ opatrenia:** finančne podporiť mladých ľudí, ktorých môže ohroziť ukončenie finančnej podpory od štátu počas obdobia krízy, keď nemajú možnosť ho nahradiť iným zdrojom príjmu.¹⁶
- **Problém:** Podmienkou vyplácania prídavkov na dieťa a sirotských dôchodkov je nepretržité štúdium a vek nižší ako 26 rokov.
- **Opatrenie:** Navrhujeme preto upravenie vyplácania prídavkov na dieťa rodičom a vyplácanie sirotských dôchodkov študentom a študentkám vzhľadom na ich možné výpadky zo vzdelávacieho systému spôsobeného súčasnou krízou. Keďže súčasná situácia môže prijať študentov a študentky k návratu k rodičom, nutnosti prerušiť alebo predĺžiť štúdium, navrhujeme zmierniť podmienky na vyplácanie týchto prídavkov a dôchodkov vo forme dočasného navýšenia veku, do ktorého sa vyplácajú, a možnosti krátkodobo prerušiť štúdium bez straty nároku na tento druh finančnej pomoci. Opatrenie je možné uskutočniť buď plošne, alebo cielene so zreteľom na študentov a študentky z nízkopríjmových rodín.

Náklady

Na Slovensku ročne poberá sirotsky dôchodok v priemere 20-tisíc mladých a celkové náklady na dôchodky sú približne 35 miliónov eur ročne, pri priemernom mesačnom dôchodku zhruba 148 €. ¹⁷ Približne 20 % mladých ľudí na Slovensku študuje a asi štvrtina vysokoškolákov má finančné problémy pre pandemickú situáciu. Ak by platilo, že z 20-tisíc poberateľov a poberateľiek dôchodkov je polovica staršia ako 18 rokov, z nich pätina poslucháčmi denného štúdia VŠ a z nich štvrtina má finančné problémy, išlo by o 500 osôb (konzervatívny odhad). Ak by týmto 500 osobám boli vyplácané dôchodky o 3 mesiace dlhšie, celkové náklady by boli približne 200-tisíc eur, čo je zanedbateľná položka v štátnom rozpočte, ktorá môže mať zásadný pozitívny vplyv na život jednotlivcov.

¹⁶ S týmto typom predĺženia finančnej podpory má SR skúsenosť, keďže na podobnom princípe ju uplatnila pri poberateľoch dávok v nezamestnanosti a uplatnila predĺženie dávok v nezamestnanosti tým nezamestnaným, ktorým sa končilo obdobie prijímania dávok v mesiacoch máj až august 2020

¹⁷ <https://www.socpoist.sk/priemerna-vyska-vyplacanych-dochodkov--v-mesiacoch-/1600s>

Pri podobnom výpočte u poberateľov prídavku na dieťa (650-tisíc osôb mesačne) sa dostaneme k 10 800 osobám¹⁸. Ak by sa im predĺžilo obdobie poberania prídavku na dieťa o 3 mesiace, celkové náklady by boli 826-tisíc eur.

4. Posilnenie programov v rámci záruk pre mladých ľudí v Slovenskej republike

- **Cieľ opatrenia:** v rámci systémovej pomoci sa zamerať na viac ohrozené skupiny mladých ľudí. Konkrétne na tých, ktorí sú z marginalizovaného prostredia, ženy, mladých, ktorí odchádzajú zo škôl pred ukončením štúdií, a absolventov a absolventky. V rámci systémovej pomoci pri zamestnávaní mladých sa treba zamerať na odvetvia, v ktorých sú mladí najčastejšie zamestnávaní, a tie, ktoré sú pre nich dlhodobo perspektívne. Jednou z možností sú finančné príspevky na tvorbu pracovných miest a financovanie absolventskej praxe.
- **Problém:** Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny eviduje programy, ktoré majú pomôcť pri zamestnávaní absolventov a absolventiek. Tieto programy však nie sú plne implementované a nereagujú na súčasnú krízu a výzvy spojené s nezamestnanosťou mladých v dôsledku koronakrízy. Nie sú alebo nie je jasné, či sú v súčasnosti otvorené na prihlasovanie, nie je jasné ich financovanie v tomto období, nie sú propagované ako riešenie nezamestnanosti mladých v tomto období.

V rámci záruk fungujú štyri programy podpory zamestnávania mladých:

- *Právo na prvé zamestnanie* – príspevok na podporu vytvorenia pracovného miesta v prvom pravidelne platenom zamestnaní
 - Najnovšie informácie k programu Právo na prvé zamestnanie sú na stránkach ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny z roku 2015¹⁹ a na stránkach úradu práce sociálnych vecí a rodiny z roku 2018.²⁰ Nie je z nich jasné, či je program v súčasnosti otvorený ani ako sa uchádzať o príspevok.

¹⁸ Ak by zo 650-tisíc poberateľov tretina mala dieťa vo veku nad 18 rokov, z ktorých by 20 % študovalo na VŠ a z nich by 25 % malo finančné problémy.

¹⁹ <https://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/podpora-zamestnanosti/zaruka-mladych-ludi-sr/opatrenia/>

²⁰ https://www.upsvr.gov.sk/zaruky-pre-mladych/prispevok-na-podporu-vytvorenia-pracovneho-miest-a-v-prvom-pravidelne-platenom-zamestnanii-51a.html?page_id=512907

- *Praxou k zamestnaniu*²¹ – finančný príspevok na mentorované zapracovanie a prax
 - V rámci druhého programu bola posledná zverejnená výzva *Iniciatívy na podporu zamestnanosti mladých ľudí* v roku 2019. V súčasnosti už iba dobiehajú financované projekty.²²
 - *Absolventská prax*²³ – finančné príspevky na vykonávanie absolventskej praxe a následne aj na podporu vytvárania nových pracovných miest
 - V rámci programu Absolventská prax poskytujú úrady práce, sociálnych vecí a rodiny financovanie absolventskej praxe mladých a podpory tvorby pracovných miest pre mladých. Jedna z aktivít bola vyhlásená na jeseň roku 2020. Aktivita dva bola naposledy vyhlásená vo februári 2020 a táto výzva ešte nebola otvorená v čase písania tejto správy v marci 2021.
 - *Úspešne na trhu práce*²⁴ – príspevok na začatie samostatnej zárobkovej činnosti
 - Informácie o príspevku tvorí výzva národného projektu, avšak posledná aktivita zverejnenej výzvy musí byť ukončená do júna roku 2018. Z informácií na stránke nie je jasné, či existuje novšia výzva, do ktorej by sa mohli hlásiť mladí ľudia postihnutí súčasnou krízou.
 - **Opatrenia:** Vzhľadom na nejasné informácie o týchto programoch (ktoré nám v osobných rozhovoroch potvrdili aj experti venujúci sa téme zamestnanosti) je dôležité sa v prvom rade zamerať na ich jasnú propagáciu, aktívne ich ponúkať mladým nezamestnaným a špeciálne mladým nezamestnaným so zhoršenými podmienkami pri vstupe na trh práce. To znamená mladí ľudia s nízkym vzdelaním alebo bez vzdelania, ľudia z minorít, ženy a jednotlivci, u ktorých sa tieto nerovnosti kombinujú.
- Nástup do prvého zamestnania u mladého človeka s nedostatočnými zručnosťami a pracovnými návykmi predstavuje záťažovú situáciu, ktorú

²¹ <https://www.employment.gov.sk/sk/esf/programove-obdobie-2014-2020/narodne-projekty/iniciativa-podporu-zamestnanosti-mladych-ludi/>

²² https://www.upsvr.gov.sk/narodne-projekty-oznamenia-o-moznosti-predkladania-ziadosti-o-poskytnutie-financneho-prispevku/narodny-projekt-praxou-k-zamestnaniu.html?page_id=525158

²³ <https://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/podpora-zamestnanosti/zaruka-mladych-ludi-sr/opatrenia/absolventska-prax-startuje-zamestnanie.html>

²⁴

https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/KGR/Vlado/uspesne_na_trhu/Oznamenie_o_moznosti_predkladania_ziadiosti_o_poskytnutie_financneho_prispevku_-_Aktivita_c._2.pdf

nemusí zvládnuť bez dostatočnej opory. Rizikom je rýchla strata zamestnania, ktorá znamená pre jednotlivca neúspech a následne aj ťažšie možnosti opätovného zamestnania. Navrhujeme poskytovanie psychosociálnej podpory pred nástupom do zamestnania formou tréningu a následného mentoringu zamestnanca či zamestnankyne, s cieľom zvládnuť a úspešne prekonať túto záťažovú situáciu.

Legislatíva takúto pomoc umožňuje. Zákon č.5/2004 o službách zamestnanosti vymedzuje pomerne širokú škálu nástrojov a opatrení na podporu zamestnávania znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie. Osobitne § 42 definuje tzv. informačné a poradenské služby, v rámci ktorých ako relevantnú službu určuje aj poradenstvo vo vzťahu k adaptácii zamestnanca v novom zamestnaní. V praxi sú však často redukované na informačné minimum a nenapĺňajú svoj potenciál.

Náklady

Nepodarilo sa nám z dostupných materiálov zistiť vekovú, rodovú a inú štruktúru žiadateľov a žiadateľiek/záujemcov a záujemkýň o zamestnanie z úradu práce sociálnych vecí a rodiny,²⁵ a teda nie je jasné, aké množstvo týchto ľudí by potrebovalo psychosociálnu podporu alebo mentoring. Náklady spojené s týmto opatrením by sa rovnali vytvoreniu potrebného počtu pracovných miest a obsadeniu týchto pracovných miest odborným personálom. Priemerný plat pracovných psychológov na trhu práce sa pohybuje medzi 800 a 1 800 €.²⁶

²⁵ Túto informáciu nám v rozhovore potvrdili experti z oblasti výskumu zamestnanosti, ktorí odporúčajú informácie žiadať podľa zákona 211/2000 Z. z., zákona o slobode informácií.

²⁶ <https://www.platy.sk/platy/ludske-zdroje-a-personalistika/pracovny-psycholog>

VZDELÁVANIE

Zhrnutie kapitoly

Stredné školy

- Slovensko je krajinou, ktorá mala najdlhšie zatvorené stredné školy v rámci Európskej únie.
- Len pätina stredných škôl zvládala online vyučovanie bez väčších problémov a až štvrtine žiakov sa buď vôbec nedostalo výučby, alebo mali výrazne zníženú kvalitu výučby.
- Prehĺbili sa existujúce veľké rozdiely osvojených kompetencií v rámci triedy, medzi triedami a medzi školami v rôznych regiónoch.
- Stratili sa návyky a motivácia učiť sa, oslabli väzby ku škole a k spolužiakom.
- **V oblasti stredného školstva preto navrhujeme:**
 - a) zbierať relevantné dáta,
 - b) doplniť doučovanie na rovesníckom princípe,
 - c) zaviesť participatívne rozpočty na stredných školách vo všetkých krajoch,
 - d) zmeniť spôsob vyplácania sociálneho štipendia.

Vysoké školy

- Vplyv na dostupnosť a kvalitu výučby pre vysokoškolských študentov sa javí menej závažný ako pri študentoch stredných škôl.
- Tretina vysokoškolákov bojovala s depresiami a úzkosťami a polovica študentov pociťovala nadmerný stres.
- Štvrtina vysokoškolákov sa vyjadrila, že bez finančnej pomoci nebude vedieť pokračovať v štúdiu.
- **Pre vysokoškolákov navrhujeme:**
 - a) zefektívniť systém podpory formou študentských pôžičiek,
 - b) odpustiť školné v prípade predĺženia štúdia,
 - c) zvýšiť informovanosť a dostupnosť podpory duševného zdravia na vysokých školách

Súčasný stav a vplyvy na mladých

Predstavme si Petra, ktorý tento rok maturuje na strednej odbornej škole v odbore grafik digitálnych médií. Tento odbor ho nielen baví študovať, ale v tomto odbore si už aj rozbehol firmu. Jemu vyučovanie posledný rok vyhovovalo. Primárne sa venoval odborným predmetom a predmety ako slovenčina či cudzí jazyk mal len striedmo, teda sa mohol venovať aj svojej firme. Po ukončení strednej plánoval ísť na vysokú školu do Bratislavy, avšak na to by si potreboval našetriť peniaze, čo sa mu počas pandémie veľmi nedarilo. Na začiatku síce bol dopyt po e-shopoch taký veľký, že niektoré zákazky musel odmietnuť, ale od septembra ich bolo výrazne menej ako pred pandemiou. Aj preto zvažuje odklad nástupu na vysokú školu, lebo si nie je istý, či by sa vedel počas štúdia uživiť. Na druhej strane by sa veľmi rád osamostatnil a skúsil si život na vlastnú päsť.

Peter má šťastie. Má podporu rodiny, má kde bývať a má aj pomerne presnú predstavu o svojich ďalších krokoch. Avšak v tomto patrí pravdepodobne k menšine maturantov a maturantiek na Slovensku. Počas posledného roka im síce výchovná poradkyňa posielala informácie a pozvánky na DOD od vysokých škôl (deň otvorených dverí), ale inak mali dnešní maturanti a maturantky pomerne obmedzené možnosti, nemohli sa zúčastňovať na veľtrhoch vzdelávania či Profesia Days a náhrady buď neboli, alebo boli len v obmedzenej miere online.

Horšie je na tom jeho kamarátka Lenka, ktorá má tento rok maturovať na strednej odbornej škole v odbore kaderníctvo a vizážistika. Chcela byť kaderničkou a mala dohodnutú prax v poslednom ročníku v jednom z kaderníckych salónov pri svojej bytovke. Dúfala, že sa v ňom potom aj zamestná. Za posledný rok však mala online len dva predmety a vôbec sa nevenovali napríklad technológii strihania alebo farbenia vlasov či melírovaniu. Odborný výcvik takisto nemali, len strihala každého, kto sa dal nahovoriť, a fotky posielala učiteľke. Rodičia sa ju snažia podporovať, ako sa dá, ale mama musela vo svojej práci skončiť a venovať sa Lenkiným dvom mladším súrodencom a rodinný rozpočet je teda značne obmedzený. Lenka navyše nemohla počas pandémie pokračovať v break dance hodinách a pribrala 10 kíľ. Preto sa jej do školy teraz veľmi nechce, hanbí sa prísť medzi svoje spolužiačky a spolužiakov.

Uvedenými fiktívnymi príbehmi určite nechceme povedať, že takto vyučovanie prebiehalo na všetkých stredných školách. Chceme tým podčiarknuť fakt, že skúsenosť a prežívanie pandémie sú pre študentov a študentky veľmi rôznorodé a závisia nielen od ich vlastnej motivácie a zručností, ale aj od externých faktorov, ako je napríklad možnosť a schopnosť školy poskytnúť kvalitnú náhradu vo forme dištančnej online výučby alebo vzdelávania napríklad prostredníctvom vytlačených pracovných listov. A to už sa vonkoncom nerozprávame o rozdielnych šanciach v dôsledku (ne)dostupnosti internetu či elektronických zariadení, prípadne nedostatočných podmienok na učenie, ktoré sú do veľkej miery spojené

so socioekonomickým zázemím rodín. A tým sa dostávame aj k najdôležitejšiemu zisteniu, že nemáme presné informácie o tom, ako presne prebiehala a prebieha výučba počas pandemických obmedzení, koľko žiakov a žiačok bolo úplne vylúčených alebo znevýhodnených realizovaným spôsobom výučby a do akej miery boli schopní nadobúdať znalosti a zručnosti, ktoré daný študijný alebo učebný odbor vyžaduje. Tento nedostatok dát je vypuklý práve na stredných školách.

Stredné školy

Stredné školy boli za rok od marca 2020 do konca marca 2021 zatvorené aspoň čiastočne 31 týždňov a úplne 21 týždňov⁴⁰, čo predstavuje viac ako trištvrte školského roka. Podľa metodiky Agentúry OSN pre vzdelávanie, vedu a kultúru UNESCO, ktorá rebríček zostavuje podľa čiastočne alebo plne zatvorených škôl, Slovensko malo už v januári 2021 školy zatvorené o 6 týždňov viac ako celosvetový priemer (22 týždňov). Keď berieme do úvahy čiastočne alebo plne zatvorené školy, Slovensko podľa spomínanej metodiky v tomto období (k 1. 4. 2021) vedie pomyselný rebríček najdlhšie zatvorených škôl v rámci Európskej únie.

Od 8. februára 2021 bolo stredným školám umožnené obnoviť prezenčné vyučovanie, ak to prevádzkové podmienky umožňujú a je to v súlade s podmienkami uvedenými v uznesení vlády Slovenskej republiky č. 77 z 5. februára 2021.⁴¹ Bolo však na rozhodnutí zriaďovateľa v súčinnosti s regionálnym úradom zdravotníctva, či školy naozaj otvorí. V čase písania tohto príspevku sa diskutovalo o plošnom otváraní stredných škôl, avšak aj v takom prípade budú pre ohrozenie rodinných príslušníkov niektoré deti aj naďalej vylúčené z vyučovacieho procesu.

Ako sme už spomenuli, spoľahlivých dát v súvislosti so zapojením stredných škôl, tried alebo študentov do výučby nemáme veľa. Ako vyplýva z hlavných zistení z dotazníkového prieskumu v základných a stredných školách o priebehu dištančnej výučby v školskom roku 2019/2020, ktoré vydal Inštitút vzdelávacej politiky patriaci pod Ministerstvo školstva vedy, výskumu a športu SR (ďalej len ministerstvo školstva), 82 % žiakov a študentov sa dostávala aspoň čiastočná náhrada bežnej výučby formou online vyučovania.²⁷ Z analýzy vyplýva, že podľa odhadov riaditeľov a riaditeľiek a triednych učiteľov a učiteľiek bolo z dištančného vzdelávania v akejkoľvek forme vylúčených 52-tisíc žiakov a žiačok základných a stredných škôl, čo predstavuje 7,5 % žiackej populácie, a zároveň 18,5 % žiakov nemalo vôbec prístup k online vyučovaniu a učilo sa asynchrónne, napríklad prostredníctvom pracovných listov. Účastníci prieskumu hodnotili, že v porovnaní s prezenčnou formou výučby boli aj online, aj offline forma (pracovné listy) menej efektívne, avšak práve forma výučby

²⁷ <https://www.minedu.sk/data/att/17338>

prostredníctvom pracovných listov bola hodnotená ako výrazne menej efektívna, lebo žiak či žiačka je odkázaná na svojpomoc, prípadne len pomoc svojich blízkych.

Podobné informácie za školský rok 2020/2021 nemáme, a preto nevieme odhadnúť, či sa situácia zhoršila alebo zlepšila a akého podielu žiakov sa týka. Bývalá hlavná školská inšpektorka Viera Kalmárová dokonca odhaduje, že bez väčších problémov zvláda učenie online len niečo okolo pätiny škôl.⁴³ Zároveň prechodom na čiastočné prezenčné vyučovanie pre vybrané školy od 5. februára 2021 sa prehľadnosť dostupnosti vzdelávania pre žiakov ešte znížila, keďže informácie o otvorení škôl, tried a dochádzke žiakov riaditelia nemusia povinne vykazovať ministerstvu školstva.

Verejnosť nemá momentálne k dispozícii ucelené údaje o dostupnosti výučby pre žiakov stredných škôl, nehovoriac o reálnych znalostiach a zručnostiach, ktoré si daní žiaci za posledný rok osvojili. Zo sporadických informácií od žiakov a žiačok, rodičov alebo učiteľských zborov sa dá predpokladať, že existuje veľký výkonnostný rozdiel v rámci triedy, medzi triedami a medzi školami či regiónmi. Od žiakov a žiačok vieme, že v niektorých školách prebieha redukovaná výučba predmetov, alebo sú deti vylúčené práve z dôvodu nedostupnosti informačno-komunikačných technológií či internetu, prípadne vhodných podmienok na štúdium. Dovoľujeme si tvrdiť, že na Slovensku bude výpadok znalostí a zručností značný a pedagógovia budú v prvých mesiacoch po znovuotvorení škôl mapovať reálne výpadky v znalostiach a zručnostiach. Preto aj opatrenia a intervencie, ktoré ďalej opisujeme, sú do veľkej miery všeobecné a treba ich chápať v kontexte chýbajúcich spoľahlivých údajov, na základe ktorých by sa dali konkrétnejšie intervencie zmysluplne naplánovať a implementovať.

Kľúčové problémy pri návrate žiakov na stredných školách

Medzi hlavné problémy, ktoré pri návrate žiakov stredných škôl do prezenčného vyučovania očakávame, patria nasledujúce:

1. Návrat bude náročný z hľadiska **veľkých rozdielov osvojených znalostí a zručností v rámci triedy, medzi triedami a medzi školami v rôznych regiónoch**, a to pre nerovné podmienky prístupu k výučbe a jej kvalite počas pandémie. Výskum z USA hovorí o tom, že už v septembri 2020, po troch mesiacoch od uzavretia škôl, vykazovali žiaci nižší prírastok vo vedomostiach a zručnostiach, a to na úrovni 60 % až 87 %, ako by tomu bolo, ak by sa školy neuzavreli.²⁸ Zároveň na Slovensku platí, že až 18 % rozdielu vo vzdelávacích výsledkoch žiakov možno vysvetliť práve ich socioekonomickým zázemím. To je až o tretinu viac v porovnaní s priemerom OECD

²⁸ <https://journals.sagepub.com/doi/10.3102/0013189X20965918>

(PISA testovanie z roku 2015).²⁹ Preto je vysoko pravdepodobné, že pandémia **ešte viac prehĺbila existujúce rozdiely** v osvojení znalostí a zručností žiakov vzhľadom na frekvenciu a kvalitu dištančnej výučby v rôznych školách a tiež podmienky vzdelávania žiakov v ich domácom prostredí.

2. Zároveň očakávame, že v snahe dobehnúť zameškané bude učivo v **najbližších ročníkoch zhustené**. Na základe anekdotálnych informácií sa ukazuje, že niektoré učivo alebo dokonca celé predmety boli úplne vynechané, respektíve niektoré praktické predmety sa odsúvali do vyšších ročníkov. Myslíme si, že to bude mať za následok nedostatočnú hĺbku a **potenciálne nižšie znalosti a zručnosti celej jednej generácie mladých ľudí**, ktorí budú musieť individuálne dobiehať učivo, aby ho zvládli na požadovanej úrovni a dokázali ho uplatniť napríklad pri ďalšom štúdiu na vysokej škole či pri nástupe na trh práce. Tlak, ktorí žiaci a žiačky pokračujúci v štúdiu budú pociťovať, spolu so zníženou motiváciou k vzdelávaniu a vyčerpanosťou z online výučby, sa pravdepodobne pretaví do vyššej miery **predčasného ukončovania strednej školy** v najbližšom školskom roku. Štúdia Svetovej banky, ktorá simulovala potenciálne vplyvy zatvorených škôl z dôvodu pandémie COVID-19 na vyučovanie a vzdelávanie (Azevedo 2020³⁰), predpovedala, že až 7 miliónov žiakov predčasne opustí školy, a to hlavne na úrovni základných a stredných škôl a z nízkopriímových domácností. Bolo by naivné myslieť si, že Slovensku sa tento trend vyhne. Pritom už v minulosti sa podľa hodnotenia riaditeľov škôl predčasné ukončenie štúdia vyskytovalo čoraz častejšie a dlhodobo významný podiel sa prejavoval špecificky na stredných odborných školách³¹. Z výskumu riaditeľov základných a stredných škôl o dôvodoch predčasného ukončenia povinnej školskej dochádzky vyplýva, že k predčasnému ukončeniu štúdia prichádza na vyše polovici stredných odborných škôl a najdôležitejšími faktormi bývajú práve nedostatočný prospech a sociálne znevýhodnené prostredie. Tieto dva faktory sa v dôsledku pandémie môžu stať ešte zásadnejšími.

Špeciálne rizikové bude najbližšie obdobie pre tohtoročných vyše 30-tisíc absolventov, a to hlavne zo stredných odborných škôl. Keďže žiaci počas pandémie nemohli opakovať ročník, nebudú mať maturitné skúšky v štandardnej forme a zároveň sa na základe dostupných informácií nevzdelávali tak efektívne ako minulí maturanti, ich šance na pracovnom trhu budú sťažené. Zároveň si môžu sami až neskôr uvedomiť, že určité znalosti a zručnosti im chýbajú. Myslíme tým napríklad **maturantov**, ktorí, ako naša budúca kaderníčka Lenka, nemali praktické predmety a **nenaučili sa základné znalosti a zručnosti, ktoré zamestnávateľia od absolventov očakávajú**.

²⁹ <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>

³⁰ <https://pubdocs.worldbank.org/en/798061592482682799/covid-and-education-June17-r6.pdf>

³¹ https://www.cvtisr.sk/buxus/docs/prevenicia/texty/Nzory_riaditeov_zkladnch_a_strednch_kl_na_predasn_ukone_nie_povinnej_kolskej_dochdzky_.pdf

3. Experti a expertky v oblasti psychológie, psychiatrie a pedagogiky sa zhodujú³², že návrat bude **náročný aj zo sociálno-psychologického pohľadu**. Z dôvodu čiastočnej sociálnej izolácie a v mnohých prípadoch aj straty režimu dňa nastala u významnej časti žiakov strata **sociálnych a vzdelávacích návykov a motivácie učiť sa**. Mladí ľudia si zároveň nevytvárali pozitívne väzby ku škole a k spolužiakom, prípadne si nerozvíjali schopnosti riešiť konflikty. Myslíme si, že pozitívna klíma v škole a dobré vzťahy medzi žiakmi budú kľúčové aj v dobíhaní učiva a v predchádzaní predčasnému ukončovaniu školskej dochádzky.

Počet **odborných zamestnancov je na školách stále veľmi nízky a ich kapacita nedostačujúca**. Máme na mysli napríklad špeciálnych pedagógov, sociálne pedagogičky, školských psychológov či výchovné a kariérne poradkyne. Ich úlohou by mala byť špecifická starostlivosť (špeciálnopedagogická, logopedická, psychologická) alebo výchovné, kariérne a sociálne poradenstvo a prevencia. Tieto úlohy budú v najbližšom roku kľúčové pri opätovnom návrate do škôl. Funkcia a vyťaženie tohto personálu na školách sú veľmi rôzne, avšak z dôvodu nedostatočnej časovej kapacity sa ich aktivity nezriedka redukujú iba na záchyt problematických prípadov, prípadne posudzovanie spôsobilosti a porúch žiaka či žiačky, čo je najmä na nadchádzajúce obdobie nedostačujúce.

Na Slovensku je momentálne v priemere 1 školský psychológ/psychologička na 15 škôl, teda približne 6-tisíc žiakov a žiačok. Zároveň je momentálna výška finančných prostriedkov na tieto pozície veľmi nízka, a preto je týchto pozícií na školách málo a ani v rámci existujúcich projektov sa za takýchto podmienok nedarí do školstva prilákať dostatok záujemcov. Školy momentálne využívajú na financovanie navýšenia týchto kapacít najmä projekty z EÚ, z dlhodobého hľadiska sa tomuto štát systematicky nevenuje a čiastočne to kompenzujú iba eurofondy, ktoré sú krátkodobé a nesystémové. Jedným z príkladov je aj **národný projekt** Pomáhajúce profesie v edukácii detí a žiakov II., ktorý plánuje za 82 miliónov eur obsadiť 3 011 pracovných pozícií v priebehu nasledujúcich 3 rokov.³³ Výzva bola určená materským, základným aj stredným školám. Úskalie však vidíme v tom, že do projektu je aktuálne zapojených **veľmi málo stredných škôl** (len 78), čo netvorí ani 8 % zo všetkých podporených škôl. Z 923 nových zamestnaných, ktorí boli na začiatku školského roka 2020/2021 v rámci tohto projektu prijatí, je iba 5 % tých, ktorí smerujú na stredné školy. Napríklad psychológov či psychologičiek tak na všetky stredné školy pribudlo len 10.

V roku 2019 ministerstvo školstva plánovalo posilniť kariérové poradenstvo v školách.³⁴ S týmto zámerom sa mali zvýšiť prostriedky na normatívne financovanie pozície kariérového poradcu v školách a zároveň navýšiť kapacity

³² <https://dennikn.sk/2303118/odbornici-o-generacii-deti-zo-zatvorených-skol-neratajme-s-tym-ze-zacneme-tam-kde-sme-skoncili/>

³³ <https://www.minedu.sk/podporne-timy-uz-pomahaju-na-skoly-nastupilo-923-psychologov-ci-pedagogickych-asistentov/>

³⁴ <https://www.minedu.sk/zmeny-v-karierovom-poradenstve-v-systeme-regionalneho-skolstva-od-192019/>

centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (CPPPaP) o 81 pracovných miest. Z údajov CVTI vidíme, že v CPPPaP za posledné dva roky žiaden významný nárast v počte zamestnancov nenastal.³⁵

Dlhodobo pretrvávajúci nedostatok odborného personálu v školách, predpokladané veľké rozdiely v osvojených znalostiach a zručnostiach žiakov a žiačok, ako aj vplyvy sociálnej izolácie počas pandémie budú zvyšovať tlak a mieru frustrácie u žiakov aj v učiteľských zboroch a môžu viesť k predčasnému ukončeniu štúdia a ťažšiemu uplatneniu v živote.

Vysoké školy

Prezenčne sa na vysokých školách nevyučuje už celý rok, a to najneskôr od 27. marca 2020³⁶, niektoré školy individuálne prerušili prezenčnú výučbu už skôr. Vstup do laboratórií či skúšobní bol/je povolený na výnimku iba pre vybrané skupiny študentov a študentiek odborov, kde nie je možné dané aktivity vykonávať inak ako prezenčne. Vysoké školy sa s najväčšou pravdepodobnosťou otvoria až na začiatku nového školského roka.

O stave výučby a zapojenia študentov a študentiek vysokých škôl máme pomerne dobré informácie vďaka reprezentatívnemu prieskumu Študentskej rady vysokých škôl (ďalej len prieskum ŠRVŠ).

Vplyv na dostupnosť a kvalitu výučby pre vysokoškolských študentov a študentky sa javí menej závažný ako pri študentoch stredných škôl. 57 % z nich bolo spokojných s tým, ako situáciu v súvislosti s pandemiou ich škola zvládla. Nedostatočná výučba a slabá informovanosť študentov boli úskalím hlavne na začiatku prvej vlny pandémie, študenti a študentky cítili významné zlepšenie už koncom júna 2020. Študentky a študenti všetkých odborov až na jeden hodnotili informovanosť, ako aj spokojnosť so zvládnutím situácie lepšie ako priemerne. Veľmi výraznú nespokojnosť a veľmi slabú informovanosť hlásili študenti v odbore všeobecné lekárstvo.

Podobne ako pri stredných aj pre vysoké školy platí, že online vzdelávanie nie je rovnako efektívne a nie je plnohodnotnou náhradou za prezenčnú formu výučby. Zo strany študentov a študentiek je vnímané skôr ako vhodný doplnok k prezenčnej výučbe. Zaujímavým poznáním v tejto dobe teda je, že až polovica opýtaných si vie predstaviť kombinovanú formu vzdelávania aj po skončení pandémie.

³⁵ V školskom roku 2018/2019 pracovalo vo všetkých CPPPaP 1 027 osôb (prepočítaný na stav na plnú zamestnanosť 725,43) a v školskom roku 2019/2020 pracovalo v CPPPaP 1 019 osôb (prepočítaný na stav na plnú zamestnanosť 725,55).

³⁶ <https://www.minedu.sk/usmernenie-ministerky-skolstva-vedy-vyskumu-a-sportu-sr-vo-veci-prerusenia-vyucovania-v-skolach-a-skolskych-zariadeniach-z-12-marca-2020/>

Študenti a študentky výrazné technické bariéry na využívanie e-learningových nástrojov, informačných a komunikačných technológií nepociťovali, horšie to bolo s pripravenosťou pedagógov. Nedostatky študenti videli najmä v zabezpečovaní technickej podpory zo strany učiteľov a v kvalite online vzdelávania. Chýbala im aj inštitucionálna podpora jednotných nástrojov na online vzdelávanie. Rôzne fakulty, odbory a dokonca aj predmety v rámci jednej fakulty využívali rôzne online nástroje, čo zvyšovalo neprehľadnosť situácie a sťažovalo orientáciu pre študenta.

Prieskum ŠRVŠ zistil, že až skoro **tretina vysokoškolákov a vysokoškoláčok bojovala s depresiami a úzkosťami a polovica pociťovala nadmerný stres**. Napriek tomu len 16 % z nich vnímalo, že by ich škola proaktívne ponúkala podporu v tejto oblasti. Toto vidíme ako veľký nedostatok. Len na ilustráciu Univerzita Komenského, najväčšia univerzita na Slovensku, má na psychologické poradenstvo vyhradených len troch stálych psychológov a psychologičky. Ich tím počas pandémie posilnili o študentov a študentky psychológie, ktorí majú v oblasti poradenstva už nejaké skúsenosti, a zriadili aj e-mailovú poradňu. Spravili tiež dôležitú štúdiu o mentálnom zdraví študentstva a pedagogického zboru UK (spomínaná v sekcii mentálneho zdravia), ale na celkový počet vyše 23-tisíc študentov a študentiek tieto kapacity vnímame **ako nedostačujúce**. Na doplnenie, päť najväčších univerzít na Slovensku má v priemere len dvoch pracovníkov (minimálne jedného a maximálne štyroch) vyhradených pre vyše 50-tisíc študentov a študentiek, čo je viac ako polovica všetkých ľudí na vysokých školách na Slovensku. Menšie univerzity sú na tom obdobne, eventuálne poradne buď nemajú, alebo o nich verejne neinformujú.

Prieskum ŠRVŠ takisto ukázal, že aj malý **výpadok príjmov študentov a študentiek môže viesť až k prerušeniu alebo predčasnému ukončeniu štúdia**, čo potvrdzujú aj štúdie z ekonomickej krízy v rokoch 2008 až 2012 zo zahraničia (pozri sekciu zamestnanie). Prieskum ŠRVŠ ukázal, že pokles príjmov študentov sa odzrkadľuje aj na nižšej spokojnosti so štúdiom.

Dve tretiny vysokoškolákov a vysokoškoláčok za posledný rok pred pandemiou pracovali. Až 62 % pracujúcich študentov pocítilo vplyvom pandémie znížený príjem. Zo všetkých pracujúcich až tretine klesli príjmy o viac ako 70 %. Aj v dôsledku toho sa až 23 % opýtaných vyjadrilo, že bez finančnej pomoci nebude vedieť pokračovať v štúdiu. Najviac zasiahnutou skupinou boli práve tí, ktorí sa z dôvodu zatvorenia internátov museli vysťahovať a stratili možnosť pokračovať v práci či na brigáde. Horšiu situáciu mali aj tí, ktorí žili v podnájme. Tí pociťovali finančnú núdzu až dvojnásobne častejšie, ako bol priemer vysokoškolských študentov (všetci VŠ študenti a študentky v SR: 7 %, žijúci v podnájme 15 %).

Kľúčové problémy pri návrate študentov vysokých škôl

Za kľúčové pri študentoch vysokých škôl teda považujeme predchádzať problémom, ktoré by ohrozili ich pokračovanie v štúdiu, a to hlavne v oblasti finančnej stability a

duševného zdravia. Zároveň vnímame, že treba pracovať na uľahčení návratu na vysokú školu v prípade, že študent preruší alebo ukončí svoje štúdium predčasne. V neposlednom rade zaráža aj výrazná nespokojnosť študentov všeobecného lekárstva, ktorú by stálo za to hlbšie preskúmať.

Opatrenia

Uvedomujeme si, že v školstve momentálne prebiehajú alebo sa pripravujú aj viaceré významné zmeny. Niektoré z nich pomenúva návrh Plánu obnovy a odolnosti (kurikulárna reforma, zavedenie systému nárokovateľných podporných opatrení na digitalizáciu školstva a koncentráciu excelentných vzdelávacích a výskumných kapacít na vysokých školách). Na umožnenie čerpania európskych investičných a štrukturálnych fondov v novom období je potrebné prijať viaceré stratégie, vrátane napríklad stratégie inkluzívneho vzdelávania. Zároveň sa začína audit a reštrukturalizácia centier poradenstva (CPPPaP a CŠPP). Tieto dlhodobé procesy rešpektujeme, radi by sme však dali do popredia problémy, s ktorými aktuálne zápasia predovšetkým stredoškolskí a vysokoškolskí študenti, a navrhli rýchle a účinné riešenia na preklopenie obdobia, kým sa uskutočnia rozsiahlejšie reformy školstva.

Opatrenia pre stredoškolských študentov

1. Zber dát

- **Cieľ opatrenia:** zmapovať dostupnosť a kvalitu vzdelávacieho procesu počas pandémie a počas nástupu do škôl na úrovni stredoškolských študentov.
- **Problém:** Chýbajú spoľahlivé dáta o stave vzdelávacieho procesu študentov stredných škôl. Bez nich sa nedajú nastavovať zmysluplné intervencie, ktoré by mali najväčší dosah a boli najefektívnejšie pre čo najväčší počet mladých ľudí.
- **Opatrenie:** Navrhujeme spraviť robustnú štúdiu zloženú z reprezentatívneho prieskumu s riadiacimi pracovníkmi škôl, triednymi učiteľmi a učiteľkami a reprezentatívneho prieskumu so žiakmi stredných škôl. Ten by mal byť

doplnený o kvalitatívne metódy na hlbšie pochopenie zistení z reprezentatívnych prieskumov.

Prieskum by mal vhodne nadviazať na meranie, ktoré už bolo uskutočnené Inštitútom vzdelávacej politiky v júli 2020, a prehĺbiť naše poznanie o informácie o tom:

- koľko žiakov a žiačok bolo vylúčených z procesu vzdelávania úplne a z akých dôvodov (zmapovať hlavné bariéry zapojenia),
- koľko žiakov a žiačok sa zúčastňovalo na online vzdelávaní, koľko zmiešanou formou a koľko výlučne formou offline vzdelávania a subjektívne zhodnotiť efektívnosť daných metód,
- koľko žiakov, tried a škôl sa zúčastňovalo na prezenčnej výučbe, keď boli školy čiastočne otvorené pre niektoré ročníky alebo skupiny študentov, a zistiť, aké možnosti mali študenti, ktorí sa z rôznych dôvodov na tejto výučbe nezúčastňovali,
- akú vedomostnú a zručnostnú úroveň študenti v danej triede a v danom predmete alebo odbore dosiahli a akú veľkú rôznorodosť tejto úrovne môžu pri plnohodnotnom návrate do škôl učitelia očakávať,
- aké je subjektívne vnímanie celého procesu samotnými študentmi, efektívnosti vzdelávania, úrovne osvojených znalostí a zručností, aké bolo ich prežívanie, s akými problémami sa pri vzdelávaní potýkali.

Súčasťou tejto štúdie by malo byť aj pilotné testovanie vybranej vzorky SŠ študentov na zmeranie ich momentálnych vedomostí a zručností (baseline) a testovanie by sa opakovalo po zavedení intervencií v ročnom intervale. Baseline by bolo ideálne zisťovať štandardizovaným testom ešte pred nástupom do škôl, ešte v tomto školskom roku. Po nástupe by sa na rovnakých vzorkách zber zopakoval a potom opätovne po roku. Uvedomujeme si, že vybrať vhodnú vzorku a zameranie (či sa zamerať len na všeobecnovzdelávacie alebo aj odborné predmety) si bude vyžadovať ďalšiu diskusiu a zváženie výhod a nevýhod oboch prístupov.

Náklady

Opatrenie by odhadom stálo 70-tisíc eur a je potrebné na to vyhradiť prostriedky z rozpočtu ministerstva školstva. Implementácia by mala byť v gescii Národného ústavu certifikovaných meraní vzdelávania (NÚCEM) a Inštitútu vzdelávacej politiky (IVP) ministerstva školstva.

2. Doučovanie na rovesníckom princípe

- **Cieľ opatrenia:** prispieť k rýchlejšiemu zmenšovaniu rozdielov medzi žiakmi stredných škôl a medzi triedami, školami aj regiónmi.
- **Problém:** Odhadujeme, že rozdiely v osvojených znalostiach a kompetenciách v rámci triedy, medzi triedami, školami aj regiónmi sú veľké, a to pre nerovné podmienky prístupu k výučbe a jej kvalite počas pandémie, ktorá ešte viac prehĺbila už existujúce rozdiely. Ministerstvo zriadilo projekt *Spolu múdrejší*³⁷, v ktorom ponúka doučovanie prostredníctvom terajších, budúcich a bývalých učiteľov. Projekt je určený základným školám a je otázne, či sa po otvorení rozšíri aj na stredné školy, a je taktiež finančne dlhodobý a náročný.
- **Opatrenie:** Pre školský rok 2021/2022 navrhujeme zaviesť doučovanie na rovesníckom princípe. Náš návrh rovesníckeho doučovania je dlhodobý, udržateľný a zároveň lepšie stavaný na prechodné obdobia, keď sa doučovania dajú organizovať online alebo offline podľa aktuálnej situácie a koordinácia nie je na škole, ale v rukách žiakov – teda tých, ktorých sa to naozaj týka. Navrhujeme využiť už existujúci nástroj Talentify works, dohodnúť spoluprácu a licencovanie s Talentify GmbH, keďže vývin novej aplikácie by bol zdĺhavý a nákladný a určite by sa nestihol do začiatku nového školského roka. Tento nástroj sa momentálne využíva v Rakúsku, Nemecku a Českej republike. V Rakúsku je táto aplikácia jedným z oficiálnych nástrojov online vzdelávania (eEducation). V tejto aplikácii je v Rakúsku zaregistrovaných viac ako 20-tisíc žiakov, zapojených je vyše 380 škôl a využíva ju vyše 5 500 študentov za týždeň. Žiaci ani školy za registráciu a doučovanie neplatia. Aplikácia je financovaná z príspevkov nadácií a súkromných firiem. Žiaci sa cez danú platformu zaregistrujú, vyplnia základné údaje o sebe a svojej škole a potom si buď nájdu partnera, ktorý im pomôže s doučovaním, alebo ak chcú sami doučovať, uvedú, v akom predmete. Cez danú aplikáciu sa žiaci dohodnú na termíne a forme (online napríklad cez ich vlastný softvér, ktorý je v rámci aplikácie, alebo sa dohodnú na inej platforme, a keď to bude umožnené, tak aj osobne).

Náklady

Opatrenie by odhadom stálo 150-tisíc eur a najvhodnejším zdrojom financií sa nám zdá podporná schéma ministerstva školstva, a to prostredníctvom programov pre talentovanú mládež (olympiády a predmetové súťaže), ktoré zabezpečuje luventa. Vecným gestorom programu by mala byť sekcia stredných škôl a celoživotného vzdelávania ministerstva školstva a tento

³⁷ <https://www.minedu.sk/vyzva-na-rp-spolu-mudrejsi/?fbclid=IwAR3jyaF3CKR4X4iO9P4EKMw9HqocGga-T8MxFZjkDBpUrFAR483hqI04rlA>

nástroj by mal byť uvedený v *Sprievodcovi školským rokom 2021/2022*. Implementácia programu by mala byť v gescii luventy, príspevkovej organizácie ministerstva školstva. Táto inštitúcia má za cieľ poskytovať vzdelávacie, metodické a informačné aktivity pre rôzne cieľové skupiny, okrem iného aj žiakov stredných škôl, pre ktorých aktuálne organizuje aj olympiády či iné školské súťaže. Kvôli odbornej garancii a podpore či vývinu odborných materiálov by luventa mala na projekte intenzívne spolupracovať so Štátnym pedagogickým ústavom a Štátnym inštitútom odborného vzdelávania.

Z dlhodobého hľadiska je pre znižovanie rozdielov medzi žiakmi a žiačkami stredných škôl potrebné navyšovať kapacity odborných zamestnancov. Napríklad v rámci národného projektu *Pomáhajúce profesie* v edukácii detí a žiakov II. poradnejšie realokovať financie, aby bolo zapojených viac stredných škôl a aby viac odborných zamestnancov smerovalo aj na tieto školy. Rozumieme, že navyšovanie kapacít odborných zamestnancov (psychológov a špeciálnych pedagógov) naráža nielen na finančný strop, ale týka sa dostupných personálnych kapacít, ktoré sú ochotné v školstve za daných podmienok pracovať. V každom prípade sme presvedčení, že pre zlepšenie študijných výsledkov, ale aj klímy na škole či spolupráce medzi študentmi by prospelo, keby si ministerstvo školstva dalo na školský rok 2021/2022 za cieľ mať aspoň pol úväzku na pozíciu psychológa na každej škole. To by prispelo k tomu, aby sa školskí psychológovia sústredili nielen na priebežnú diagnostiku, ale aj na poskytovanie účinného poradenstva, prevencie a podpory žiakov.

3. Participatívne rozpočty na školách

- **Cieľ opatrenia:** vytvárať pozitívnu klímu na školách a zvýšiť príležitosti na spoluprácu a znovunadväzovanie vzťahov medzi študentmi.
- **Problém:** Z dôvodu čiastočnej sociálnej izolácie a čiastočnej straty režimu dňa nastala u väčšej časti žiakov strata sociálnych a vzdelávacích návykov a motivácie sa učiť. Mladí ľudia si nerozvíjali schopnosti riešiť konflikty sami, nevytvárali si pozitívne väzby ku škole a k spolužiakom. Pozitívna klíma v škole a dobré vzťahy medzi žiakmi budú kľúčové v dobíjaní učiva a v predchádzaní predčasnemu ukončovaniu školskej dochádzky.
- **Opatrenie:** Na školský rok 2021/2022 navrhujeme rozšíriť vzdelávací produkt participatívnych rozpočtov na stredných školách vo všetkých krajoch. Tento projekt je implementovaný Úradom splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti (ÚSV ROS) pod ministerstvom vnútra. Produkt participatívnych rozpočtov je nástroj, ktorý žiakom ponúka príležitosť meniť prostredie a klímu v škole k lepšiemu. Žiaci navrhujú vlastné projekty, podieľajú

sa na tvorbe rozpočtu, diskusiách o rozdelení rozpočtu a rozhodovaní o projektoch a aj samotný projekt implementujú.

Koncept participatívnych rozpočtov je inšpirovaný dobrou praxou z Portugalska a Českej republiky. Súčasťou slovenského produktu je už vytvorená a otestovaná metodika pre vyučujúcich a metodický materiál pre školských koordinátorov a koordinátorky participatívnych rozpočtov. Ďalej je pre projekt vyvinutá elektronická aplikácia na podporu praktickej časti pre ich koordinátorov a koordinátorky a aj spoločenská hra ako vzdelávacia pomôcka na zavádzanie participatívnych rozpočtov na školách.

Náklady

Prvá pilotná dotačná schéma bola implementovaná medzi Trenčianskym samosprávnym krajom a ÚSV ROS v školskom roku 2018/2019. Vyčlenená suma z rozpočtu kraja bola 16-tisíc eur (1 000 eur/škola). V pilotnom roku sa prihlásilo 27 škôl a vybraných bolo 16 škôl, ktoré projekt implementovali. V rok 2020 sa projekt rozšíril do ďalších dvoch krajov (Trnavského samosprávneho kraja na 46 škôl a do Bratislavského samosprávneho kraja na 20 škôl), ako aj zväčšil v Trenčianskom samosprávnom kraji na 29 škôl. Implementácia projektov sa, žiaľ, musela pre pandémiu zastaviť.

Súčasťou nášho návrhu je v školskom roku 2021/2022 zapojiť minimálne 30 % stredných škôl na Slovensku, a to vo všetkých ôsmich krajoch, čo by znamenalo približne 250 škôl. Opatrenie by odhadom stálo 250-tisíc eur na priame náklady na projekty na školách. Projekty navrhujeme kofinancovať z rozpočtu ministerstva školstva a samosprávnych krajov (50 : 50). ÚSV ROS by naďalej poskytoval personálnu, školiacu a projektovo-koordinačnú podporu cez národný projekt *Parti II – projekt z operačného programu Efektívna verejná správa*.

Z dlhodobého hľadiska je na budovanie pozitívnej klímy v škole a dobrých vzťahov medzi žiakmi potrebné zaviesť dotačné programy ministerstva školstva, aby si mohli školy vyberať podobné inovatívne nástroje variabilne. Ďalšími sú napríklad *Živé knižnice* od organizácie Eduma, *Stories that Move* či *Študenti po stopách totality* od Nadácie Milana Šimečku, ale existuje mnoho iných, ktoré by bolo prospešné rozšíriť do škôl po celom Slovensku a dať školám a študentom na výber.

4. Zmena spôsobu vyplácania sociálneho štipendia pre žiakov a žiačky

- **Cieľ opatrenia:** znížiť mieru predčasného ukončovania strednej školy v najbližšom školskom roku.

- **Problém:** Jedným z dvoch najdôležitejších faktorov, prečo v minulosti žiaci stredných škôl opúšťali školu predčasne, bolo sociálne a finančne znevýhodnené rodinné zázemie.
- **Opatrenie:** Na školský rok 2021/2022 navrhujeme zmenu spôsobu vyplácania sociálneho štipendia pre žiakov a žiačky stredných škôl. Podľa školského zákona (č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní, § 149) závisí výška sociálneho štipendia od priemerného prospechu v predchádzajúcom polroku školského vyučovania a od výšky životného minima nezaopatreného dieťaťa.³⁸ Tí, ktorí majú priemerný prospech do 2,0 vrátane, majú nárok na štipendium vo výške 50 % výšky životného minima. Tí, ktorí majú prospech horší ako 2,0, ale lepší ako 2,5 vrátane, majú nárok vo výške 35 % výšky životného minima, a tí, ktorí majú priemer medzi 2,5 do 3,5 vrátane, majú nárok vo výške 25 % výšky životného minima. V školskom roku 2020/2021 to predstavuje 49,04 €, 34,33 € a 24,52 €. Keďže ide o sociálne a nie o prospechové štipendium, ktoré napríklad pri vysokoškolských študentoch nie je vymedzené priemerom známok, navrhujeme zjednotiť vyplácanie sociálneho štipendia minimálne na 50 % aktuálneho životného minima pre všetkých, ktorí naň majú nárok.

Náklady

V školskom roku 2019/2020 bolo celkovo vyplatených 51 068 štipendií v priemernej výške 38,04 € a celkovo sa na štipendium vyplatilo 1 961 311,61 €. ³⁹ Pri navýšení priemernej výšky o 11 € pre všetkých (vo výške 50 % výšky životného minima, teda 49,04 €) by sa rozpočet na nasledujúci školský rok navýšil na 2 504 374,72 €, čo by predstavovalo medziročné navýšenie o 543 063,11 €.

Opatrenia pre vysokoškolských študentov

1. Pôžička pre študentov a študentky vysokých škôl

- **Cieľ opatrenia:** predchádzať problémom, ktoré by ohrozili pokračovanie vo vysokoškolskom štúdiu z finančnej stránky.
- **Problém:** Až 62 % pracujúcich študentov pocítilo v dôsledku pandémie znížený príjem. Až 23 % vysokoškolákov sa vyjadrilo, že bez finančnej pomoci nebude vedieť pokračovať v štúdiu. Študenti a študentky všetkých stupňov štúdia

³⁸ https://www.cvtisr.sk/buxus/docs//stipendia/2021/Stipendia_v_skolskom_roku_2020-2021.doc

³⁹ https://www.cvtisr.sk/buxus/docs//stipendia/2021/sk_rok_2019_20_porovnanie_s_predchadzajicimi_rokmi.xlsx

vysokých škôl si každoročne môžu požiadať o pôžičku na štúdium od Fondu na podporu vzdelávania.⁴⁰ Táto pôžička je však zaťažená úrokom a náklady na splatenie sa môžu vyšplhať aj do výšky viac ako 20 % z pôvodnej sumy, čo môže byť pre mladých problém, hlavne ak si musia pôžičku brať opakovane. Napríklad v akademickom roku 2020/2021 sú pôžičky zaťažené úrokom 3 %, čo pri pôžičke vo výške 4 000 € a 10-ročnom splátkovom kalendári znamená, že študent preplatí 820,40 €.

- **Opatrenie:** Navrhujeme znížiť úrokové zaťaženie týchto pôžičiek na nulu, aby sa stali dostupnejšími pre širšie vrstvy študujúcich, prípadne neboli také zaťažujúce na splácanie pre tých, ktorí si ich pre súčasnú krízu budú musieť zobrať opakovane niekoľko rokov po sebe. Namiesto je aj vytvorenie možnosti odložiť splátky alebo sflexibilniť splátkový kalendár vzhľadom na výpadky príjmu mladých, čo v súčasnosti nie je možné (FNPV pripúšťa odklad splátok iba pri pokračovaní v štúdiu, trvaní materskej a rodičovskej dovolenky a výkone pastoračnej činnosti).⁴¹ Možnosť odkladu splátok by sa riadila rovnakými pravidlami, akými sa v súčasnosti riadia odklady splátok úverov bankám. To znamená, že by boli bezodplatné a možné odloženie by bolo minimálne na počet mesiacov, ktorý je prípustný pri odkladoch splátok úverov (v čase písania tejto správy to je 9 mesiacov).

Okrem toho navrhujeme, aby sa v akademickom roku 2020/2021 otvorilo dodatočné kolo žiadostí o pôžičku aj v jarnom semestri akademického roka. Študenti a študentky môžu štandardne žiadať o pôžičky v dvoch kolách v jesenných mesiacoch na začiatku školského roka. Vzhľadom na nepredvídateľný vývoj pandémie na Slovensku študenti a študentky nemohli predpokladať, že počas roka prídu o možnosti zárobku na také dlhé obdobie alebo budú trpieť finančnou núdzou v takej miere, ako je dnes očividné.

V akademickom roku 2020/2021 zatiaľ v oboch jesenných kolách získalo pomoc približne 1 000 študentov a študentiek, čo predstavuje menej ako 1 % vysokoškolákov na Slovensku. Podľa poslednej dostupnej výročnej správy za rok 2019, aj v minulých akademických rokoch bola pôžička schválená približne 1 % vysokoškolákov a vysokoškoláčok (1 099 jednotlivcov) v celkovej výške nižšej (3 520 600 €), ako boli maximálne vyčlenené prostriedky (4 500 000 €). Tieto údaje naznačujú, že existuje priestor na rozšírenie povedomia o fonde medzi ďalších vysokoškolákov a vysokoškoláčky (facebooková stránka fondu má menej ako 4 500 sledovateľov a fond nemá instagramový účet) a na zvýšenie počtu osôb, ktorým bude schválená pôžička.

⁴⁰ <https://www.fnpv.sk>

⁴¹ <https://www.fnpv.sk/caste-otazky-student>

Toto opatrenie vie pomôcť 23 % vysokoškolákov a vysokoškoláčok, ktorí deklarujú potrebu finančnej pomoci na pokračovanie v štúdiu. Napríklad ak študentka Janka nemá žiadnu podporu od rodičov alebo príbuzných pri štúdiu a príde o brigádnickú prácu, ktorá ju živila, ostáva bez finančných prostriedkov, ale s rovnakými nákladmi na život, ktoré musí každomesačne platiť, a zároveň musí ďalej plniť svoje záväzky študentky. Táto situácia ju tlačí do toho, aby sa vrátila k rodičom, ak túto možnosť vôbec má, kde bude zaťažovať ich rozpočet. Alebo si v rámci krízy musí hľadať zamestnanie popri škole. Ak sa jej to nepodarí, jej šance na nájdenie zamestnania by sa zvýšili, ak by bola flexibilnejšia, teda ak by nebola limitovaná školou alebo tým, že je v konkrétnom meste, kde má školu. Táto situácia ju môže dotlačiť do toho, že školu bude musieť prerušiť alebo ukončiť pred jej absolvovaním. Bezúročná pôžička, ktorú by splácala až po nástupe do zamestnania po ukončení štúdia, jej vie pomôcť prekonať toto obdobie a dovoľí jej sústrediť sa na štúdium, ktoré z dlhodobého hľadiska zvýši jej šance na zamestnanie.

Náklady

Náklady na toto opatrenie sa rovnajú zisku vo forme splatených úrokov, ktorý v roku 2020 podľa rozpočtu FNPV predstavoval 350-tisíc eur,⁴² náklady na propagáciu fondu a náklady v podobe zvýšenia rozpočtu, ak by sa zvýšil záujem o pôžičky.

2. Odpustenie školného za predĺženie štúdia

- **Cieľ opatrenia:** predchádzať problémom, ktoré by ohrozili pokračovanie vo vysokoškolskom štúdiu z finančnej stránky.
- **Problém:** Až 62 % pracujúcich študentov pocítilo v dôsledku pandémie znížený príjem. Až 23 % vysokoškolákov sa vyjadrilo, že bez finančnej pomoci nebude vedieť pokračovať v štúdiu. Podľa analýzy *To dá rozum*⁴³ sa na Slovensku naspäť do vysokých škôl vráti len 14 % z tých, ktorí z nejakého dôvodu vysokoškolské štúdium predčasne ukončili bez získania diplomu (teda tí, ktorí školu nedokončili napríklad pre nespravené skúšky alebo z dôvodu nutnosti pracovať počas štúdia). To je podpriemer v porovnaní s ostatnými európskymi krajinami, kde sa do škôl vráti a neskôr úspešne štúdium dokončí až 40 % bývalých študentov vysokých škôl.
- **Opatrenie:** V sekcii o zamestnanosti sme sa venovali pôžičkám pre vysokoškolských študentov, ktorých momentálne čerpanie je veľmi nízke. Ide

⁴² https://www.fnvp.sk/uploads/files/Rozpocety/2020/Rozpocet_na_rok_2020.pdf

⁴³ <https://analiza.todarovum.sk/docs/432871002mr0a/>

o nástroj, ktorý môže významne podporiť študentov, ktorí sa domnievajú, že bez finančnej pomoci nebudú vedieť pokračovať v štúdiu. Zároveň si myslíme, že v najbližších rokoch bude dôležité študentov finančne nesankcionovať za predĺženie štúdia. Preto navrhujeme, aby verejné vysoké školy dávali možnosť študentom denného štúdia predĺžiť si štúdium bez toho, aby za to boli finančne postihovaní, a to aspoň do akademického roka 2022/2023. Navrhujeme možnosť predĺžiť štúdium až o dva semestre.

Náklady

Poplatky za štúdium v slovenskom jazyku sa na verejných vysokých školách líšia, v priemere sa však pohybujú na úrovni 1 000 až 2 000 eur za akademický rok. Informácie o predčasne ukončenom štúdiu sa nám nepodarilo dohľadať. Vychádzajme však z celkového počtu absolventov, ktorí v roku 2020 ukončili štúdium (denná forma), tých bolo spolu 27 571. Ak by si aj 10 % budúcich absolventov v každom ročníku 2021/2022 a 2022/2023 chcelo štúdium predĺžiť o dva semestre (1 školský rok), išlo by o výpadok v príjmoch zo školného vo výške 2 757 000 eur na jeden školský rok pre všetky vysoké štátne školy na Slovensku. Vyzerá to ako veľká suma, ale ak sa táto suma rovnomerne rozpočíta na všetky štátne vysoké školy podľa podielu študentov, tak na Univerzitu Komenského by to vychádzalo približne 441 000 eur ročne, čo predstavuje len 1,8 % výnosov zo školného, ktoré za rok 2019 táto univerzita vyzbierala, a 0,3 % z celkovej sumy všetkých výnosov UK za daný rok⁴⁴. Výpočet počíta so školným na rok 1 000 eur, teda pri počte študentov 2 757 (10 % z 27 571) by išlo o celkovú sumu 2 757 000 eur.

3. Podpora duševného zdravia

- **Cieľ opatrenia:** predchádzať problémom, ktoré by ohrozili pokračovanie v štúdiu z dôvodu zhoršeného duševného zdravia.
- **Problém:** Tretina vysokoškolákov bojovala počas pandémie s depresiami a úzkosťami a polovica študentov pociťovala nadmerný stres. Len 16 % študentov vnímalo, že by ich škola proaktívne ponúkala podporu v tejto oblasti. Slovenské vysoké školy nemajú dostatočné personálne a odborné kapacity na poskytovanie potrebnej psychologickéj podpory svojim študentom.
- **Opatrenie:** Na školský rok 2021/2022 navrhujeme posilnenie tímov psychológov pre poradenstvo na všetkých verejných vysokých školách. Každá verejná vysoká škola by mala zriadiť poradne pre študentov, dočasne navýšiť kapacity z radov študentov psychológie, ktorí majú v danej oblasti už

⁴⁴ https://uniba.sk/fileadmin/ruk/as/2019/zasadnutia_AS/Rozpocet_vynosov_a_nakladov_na_rok_2019..pdf

skúsenosti. Zároveň so začiatkom semestra v akademickom roku 2021/2022 navrhujeme spustiť aj masívnu informačnú kampaň o možnostiach podpory v oblasti duševného zdravia s upozornením, že mladí ľudia síce sú menej ohrozenou skupinou v súvislosti s pandémiou, ale psychicky prežívali sociálnu izoláciu zo všetkých vekových kohort najhoršie (pozri ďalšiu sekciu o duševnom zdraví).

DUŠEVNÉ A FYZICKÉ ZDRAVIE, WELLBEING

Zhrnutie kapitoly

- **Mladí ľudia psychicky prežívajú sociálnu izoláciu zo všetkých vekových kategórií najhoršie.**
- **Počas pandémie narástli problémy duševného zdravia mladých ľudí, a to hlavne ľahšieho charakteru, ako úzkosti, depresie, strach či závislosti.**
- **Mladým ľuďom sa nedostáva potrebnej podpory psychického zdravia včas a v dostatočnej miere.**
- **V opatreniach v oblasti duševného zdravia sa primárne sústreďíme na podporu bodov prvého kontaktu. Konkrétne navrhujeme:**
 - a) **zvýšiť dostupnosť školských poradní,**
 - b) **zvýšiť dostupnosť bezplatného psychologického poradenstva,**
 - c) **navýšiť finančné prostriedky a kapacity liniek pomoci.**

Súčasný stav: duševné zdravie a vplyvy na mladých

Aj keď neexistuje robustná reprezentatívna epidemiologická štúdia, ktorá by mapovala stav duševného zdravia počas pandémie, z parciálnych štúdií vidíme, že stav duševného zdravia mladých ľudí vo veku 15 až 26 rokov sa za obdobie pandémie zhoršil.

V prvej vlnе pandémie sa celková spokojnosť mladých ľudí významne nelíšila od predošlých rokov, aj keď bolo možné vidieť klesajúci trend. Z prieskumu Rady mládeže Slovenska *Mladí v čase korony*⁴⁵ vyplýva, že mladí prežívali častejšie pozitívne ako negatívne emócie, avšak v porovnaní s dospelými prežívali pandémiu menej pozitívne. Tieto výsledky potvrdzuje aj prieskum Slovenskej akadémie vied⁴⁶, ktorý potvrdil, že sociálna izolácia a obmedzenie sociálnych kontaktov vplývali najmä na mladých ľudí od 18 do 30 rokov. Tí uvádzali neustále alebo často zažívanú nervozitu (44,4 percenta), úzkosť (25 percent), hnev (39,4 percenta), depresívne

⁴⁵ https://archiv.mladez.sk/wp-content/uploads/2020/05/RmS_OSF_Webinar_Mladi-v-case-korony_FINAL.pdf

⁴⁶ https://www.sav.sk/index.php?doc=services-news&source_no=20&news_no=8928

pocity (27,2 percenta) a osamelosť (28,3 percenta). Vysvetlením rozdielov medzi mladou a dospelou populáciou je práve súvislosť s vekom. Mladí ľudia vo všeobecnosti menej žiadajú o pomoc, majú aj nižšiu mieru reziliencie a znalosti o duševnom zdraví a vo verejnom diskurze sú označovaní ako najmenej riziková skupina v dôsledku pandémie, čo len zvyšuje bariéru vyhľadania pomoci.

Kým celková spokojnosť a prežívanie v prvej vlne boli ešte prevažne pozitívne, opakovaný výskum tímu odborníkov a odborníčok z Centra výskumu duševných porúch Univerzity Komenského o duševnom zdraví ich študentov a pedagógov⁴⁷ ukazuje výrazné zhoršenie duševného zdravia na začiatku roka 2021. Až 37 % vysokoškolských študentov hodnotilo svoje psychické zdravie ako skôr alebo veľmi zlé, čo predstavovalo až dvojnásobný nárast podielu študentov oproti roku 2018. Pritom až 72 % študentov a študentiek hodnotilo svoje psychické zdravie ako horšie práve v dôsledku pandémie. Najčastejšími prejavmi boli depresie, úzkostné stavy, ako aj nárast rizikového užívania alkoholu. Tieto prejavy boli merané štandardizovanými nástrojmi, ktoré sa považujú za zlatý štandard vo výskume.

Finálnym potvrdením zhoršenia psychického stavu mladých ľudí počas pandémie je aj nárast kontaktov na linky podpory⁴⁸. Linka detskej istoty pre deti a mladých hneď na začiatku pandémie zaznamenala 85 % nárast kontaktov v porovnaní s predošlým mesiacom. Za celý rok 2020 zaznamenala až 111 713 kontaktov a pre nedostatočné kapacity nedokázala prijať denne ďalších 100 až 300 kontaktov od ľudí hľadajúcich pomoc. Krízová linka IPčko riešila za celý rok trojnásobok prípadov v porovnaní s predošlými rokmi. Zrealizovala celkovo vyše 52-tisíc komunikácií pomáhajúcich ľuďom v ťažkostiach a kríze. Z kapacitných dôvodov a pre enormnú vyťaženosť služby však súčasne nemohla prijať až 60-tisíc žiadostí o pomoc.

Kľúčové problémy v oblasti duševného zdravia

Mladí ľudia sú síce najmenej ohrozenou skupinou v súvislosti so závažnými zdravotnými problémami spojenými s ochorením COVID-19, ale **psychicky prežívajú sociálnu izoláciu zo všetkých vekových kohort najhoršie**. Z výskumov ďalej vyplýva, že mladí ľudia sa cítili výrazne menej ohrození koronavírusom ako dospelá populácia, čo sa týka ich zdravia, oveľa viac sa však obávali následkov na ekonomické stránky ich života, ktoré zvyšujú tlak na ich psychiku. Mladí ľudia nie sú homogénnou skupinou v prežívaní pandémie, ani vo vnímaní ohrozenia. Rizikovejšími skupinami sú mladí ľudia so zlým zdravotným stavom, slabou podpornou sieťou. Pandémia má nerovnomerný vplyv na psychickú a fyzickú stránku žien a mužov, a preto vyzývame, aby sa pri nastavovaní dlhodobých opatrení či už v oblasti duševného, alebo fyzického zdravia špeciálne zohľadňovali potreby dievčat a mladých žien.

⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=NWUwhGDtFEc>

⁴⁸ <https://m.pravda.sk/#la=580050>

Napriek očakávaniam odborníkov **zhoršenie duševného zdravia sa prejavilo najmä ľahšími poruchami, akými sú depresie, úzkostné stavy, ako aj nárastom rizikového užívania alkoholu.** Práve preto je momentálne dôležité sústrediť pozornosť a zdroje na efektívne metódy záchytu a prvého poradenstva, ktoré by mladým ľuďom uľahčili prežívanie momentálnej krízovej situácie a návrat do nového normálu.

Mladým ľuďom sa nedostáva potrebnej podpory psychického zdravia včas a v dostatočnej miere. To sa prejavuje dvojakým spôsobom:

- V dôsledku zhoršeného psychického stavu mladých sa zvýšil záujem o linky pomoci, ktoré napriek navýšeniam kapacít nestíhajú a chýbajú im zdroje na prevádzku. Najväčšie linky dištančného poradenstva za rok 2020 pomohli trojnásobnému počtu žiadostí za rok 2020, ale **nemohli prijať až 60-tisíc žiadostí o pomoc**⁴⁹. Zároveň Linka Nezábudka bude od mája z finančných dôvodov nútená limitovať služby pomoci z nepretržitej prevádzky na 8-hodinovú podporu, ktorá bude dostupná každý deň.
- Problémom, ktorý tu bol už aj pred pandémiou, je riedka sieť zazmluvnených psychoterapeutov a psychoterapeutiek a klinických či poradenských psychológov a psychologičiek, ktorá by zabezpečovala bezplatné poradenstvo a liečbu pre pacienta. Ide o vypuklý problém vo väčších mestách a hlavne v Bratislavskom kraji. Jedným z dôvodov je nízke bodové ohodnotenie, a teda uhrádzanie úkonov za terapiu, ktorá sa platí zo zdravotného poistenia. Ďalším problémom je aj to, že počet týchto pracovísk je malý, respektíve z dôvodu nízkej úhrady majú len určitý obmedzený počet hodín venovaný takýmto sedeniam a príjem kompenzujú súkromnými konzultáciami, psychodiagnostikou, školiacimi aktivitami a pod. To vedie k tomu, že čakacie lehoty na termín sú v niektorých prípadoch 2 – 3 mesiace, momentálne počas pandémie sa **čakacia lehota na sedenie predĺžila aj na 4 mesiace** (anekdotálne dáta od psychológov⁵⁰).

Za hlavný problém teda považujeme nedostatočnú podporu psychického zdravia mladých ľudí, ktorá súvisí s nedostatkom kapacít liniek pomoci, riedkou sieťou školských psychológov (pozri sekciu vzdelávanie) a riedkou sieťou zazmluvnených (bezplatných) psychoterapeutiek a klinických či poradenských psychológov. Ďalšie súvisiace problémy sú:

- Pre mladých je bariérou, že na to, aby terapiu uhradila poisťovňa, potrebuje človek výmenný lístok od pediatra či všeobecného lekára. Aj za normálnych

⁴⁹ <https://dusevnezdravie.sk/stanoviska-ligy-za-dusevne-zdravie-k-planu-obnovy-a-odolnosti-sr/>

⁵⁰ <https://www.event-online.sk/liga-za-dusevne-zdravie-2/plan-obnovy-dusevneho-zdravia-na-slovensku?token=Izdz>

okolností až 39 % mladých ľudí nevyhľadá odbornú pomoc, hoci má samovražedné sklony, a radšej konzultuje svoje problémy online na chatoch či v skupinách⁵¹. Tento poznatok sa potvrdil aj vo výskume na vysokoškolákoch Univerzity Komenského, kde najčastejšou bariérou vyhľadania odbornej pomoci bol pocit, že psychické problémy si chcú riešiť sami (týkalo sa to až 38 % respondentov).

- Pre mladých, hlavne z rodín s nižšími príjmami, je veľkou zábranou aj finančná náročnosť psychologického poradenstva a terapie prostredníctvom súkromných poskytovateľov. Cena za jedno 50-minútové sedenie sa hýbe v priemere medzi 30 – 50 €. V prípade každotýždennej starostlivosti, ktorá je, hlavne v úvode, žiaduca, to je 120 až 200 € za mesiac.
- Štát nemá vlastnú linku podpory. Túto službu supľujú neziskové organizácie, ktoré síce cez dotačné programy štát podporuje, ale táto podpora nie je dostatočná a už pred pandémiou bola poddimenzovaná.

Súčasný stav: fyzické zdravie a vplyvy na mladých

Spomínaný výskum tímu odborníkov a odborníčok z Centra výskumu duševných porúch Univerzity Komenského ukazuje, že až pätina vysokoškolských študentov a študentiek považuje svoje telesné zdravie za skôr alebo veľmi zlé. Z prieskumu Rady mládeže Slovenska Mladí v čase korony⁵² tiež vyplýva, že až 46 % mladých ľudí priznáva, že sa hýbu menej ako pred pandémiou.

Výsledky opakovanej medzinárodnej štúdie HSBC výskumu 2017/2018 (Health Behavior in School Children) ukazujú, že u mladých dievčat na Slovensku prudko klesá ich fyzická aktivita medzi 11. a 15. rokom. Šanca, že 11-ročná sa bude venovať fyzickej aktivite, je 2,5-krát väčšia, ako že sa jej bude venovať jej 15-ročná kamarátka. V prípade 15-ročných dievčat je ich zapojenie do kolektívnych alebo individuálnych fyzických aktivít nižšie v porovnaní s chlapcami, a to v priemere o 5 % až 18 % (individuálne vs. kolektívne športy). Z týchto zistení vyplýva, že dievčatá ešte pred pandémiou vykonávali menej fyzickej činnosti ako chlapci a zároveň bola ich fyzická aktivita v našom sledovanom veku už nízka. Očakávame teda, že počas pandémie sa tieto rozdiely nielen skopírovali do reality, ale ešte znásobili.

Ipsos v porovnávacjej štúdii zo 16 krajín zistil, že v pomyselnom rebríčku negatívnych prejavov, ktoré ľudí počas pandémie trápia, sú nedostatok cvičenia, úzkosť a prejedanie na prvých priečkach. Prieskum tiež zistil, že v 15 zo 16 vybraných krajín

⁵¹ https://ipcko.sk/wp-content/uploads/2018/11/Zbornik_konferencia_Virtualna_generacia_2018.pdf

⁵² https://archiv.mladez.sk/wp-content/uploads/2020/05/RmS_OSF_Webinar_Mladi-v-case-korony_FINAL.pdf

sa ženy prejedajú častejšie ako muži, čo súvisí s tým, že ženy majú väčší sklon k emocionálnemu prejedaniu v dôsledku psychologických faktorov.

Práve nedostatok pohybu a prejedanie sa možno hneď tak rýchlo neprejavia, ale odzrkadlia sa na celkovom zdraví a aj nákladoch na zdravotnícku a sociálnu opateru s oneskoreným efektom.

Opatrenia na posilňovanie fyzického zdravia opisujeme v oblasti trávenia voľného času, lebo sa vzájomne prekrývajú, a v tejto kapitole sa ďalej venujeme už len opatreniam v oblasti duševného zdravia.

Opatrenia

Uvedomujeme si, že v oblasti duševného zdravia momentálne prebiehajú alebo sa pripravujú aj viaceré významné zmeny a reformy. Tieto dlhodobé procesy rešpektujeme, radi by sme však navrhli rýchle a účinné riešenia na preklenutie obdobia, kým sa uskutočnia rozsiahlejšie reformy.

1. Dofinancovanie bodu prvého kontaktu pre mladých: Krízové linky pomoci

- **Cieľ opatrenia:** rozšíriť podporu pre existujúce organizácie poskytujúce telefonické alebo online psychologické a sociálne poradenstvo.
- **Problém:** Najväčšie linky dištančného poradenstva pomohli trojnásobnému počtu žiadostí za rok 2020, ale nemohli prijať až 60-tisíc žiadostí o pomoc. Neexistuje štátna linka pomoci a neexistuje ani systematická finančná podpora týmito existujúcim linkám, ktoré štát suplujú.
- **Opatrenie:** Navrhujeme okamžité uvoľnenie verejných zdrojov pre linky podpory s cieľom zachovania nepretržitej prevádzky, ktorá je a bude v najbližšom roku kľúčová. Najväčšie krízové linky podpory dostali na jednej strane prísľub od Úradu vlády SR, že na rok 2021 budú dodatočne podporené, avšak zatiaľ podporu nedostali. Zároveň je v Pláne obnovy a odolnosti naplánované zriadenie štátnej linky na psychosociálnu pomoc a krízovú intervenciu, na ktorú je alokovaných 500-tisíc eur do konca roka 2021. Okrem toho, že z hľadiska dlhodobej udržateľnosti toto opatrenie nedáva finančný ani kapacitný zmysel, nie je efektívnym riešením situácie na najbližší rok, lebo zriadenie takejto linky trvá mesiace. Zároveň by sa dalo očakávať, že odčerpá už aj tak limitované personálne zdroje na zavedené a existujúce linky, čo by len zvýšilo nedostupnosť psychologickej pomoci mladým.

Náklady

Navrhujeme preto v Pláne obnovy a odolnosti, v komponente o podpore duševného zdravia (komponent 12), upustiť od zámeru zriadiť štátnu linku pomoci a realokovať 300-tisíc eur na priamu podporu existujúcich organizácií (tretieho sektora) a ich liniek. V minulom roku tri najväčšie linky investovali spolu 350-tisíc eur do personálnych nákladov a ďalších 50-tisíc eur do nákladov na nájom a prevádzku, pričom boli schopní pokryť približne polovicu kontaktov. Naším opatrením by sme navýšili ich kapacity tak, aby mohli saturovať potreby všetkých mladých, ktorí sa odvážia ich kontaktovať.

Zároveň navrhujeme, aby časť uvedených 300-tisíc eur bola využitá na zvýšenie povedomia o dostupnosti týchto liniek a zároveň na informačnú kampaň zameranú na to, kedy už treba vyhľadať odbornú pomoc (nedostatočný wellbeing vs. psychický problém). Zvyšné finančné prostriedky alokované na štátnu linku pomoci (200-tisíc eur) môžu byť využité v súlade so zámerom ministerstva zdravotníctva na vyvinutie a zavedenie štandardov pre dištančné poradenstvo, prípadné preškolenie zamestnancov a dobrovoľníkov pracujúcich v systéme dištančného poradenstva.

2. Dlhodobé opatrenia na dofinancovanie bodu prvého kontaktu pre mladých: Krízové linky pomoci a online terénna práca

Z dlhodobého hľadiska je na zvýšenie dostupnosti psychologickej pomoci mladým ľuďom potrebná systematická podpora záchytu a prevencie duševného zdravia tam, kde to mladí najviac vyhľadávajú – online alebo cez telefón. Z tohto hľadiska je potrebné:

- systematizovať a štandardizovať financovanie už existujúcich liniek pomoci cez jednotný dotačný mechanizmus na podporu liniek pomoci, a to z ministerstva zdravotníctva. Dôvod, prečo to má byť zastrešené ministerstvom zdravotníctva, je ten, že práve na tomto ministerstve vzniklo oddelenie nadrezortnej koordinácie MZ SR a má sa venovať prepájaniu agendy duševného zdravia. Navrhovali by sme na to vyhradiť 700-tisíc eur ročne v rozpočte MZ (dotačná schéma pre všetky organizácie, ktoré prevádzkujú linky pomoci),
- v dotačných schémach sa venovať aj prioritám online terénnej práce, teda intervencii v online priestore, vyhľadávaní najohrozenejších skupín v uzatvorených komunitách a streamovacích platformách a zároveň zavádzať programy na prevenciu radikalizácie, kyberšikany, závislostí aj v online priestore,

- doplniť predmet online sociálna práca na vysokých školách v odbore sociálna práca tak, aby sa budovali kapacity už priamo na školách a nielen v praxi.

3. 150-eurový voucher na návštevu psychológa alebo psychoterapeuta

- **Cieľ opatrenia:** krátkodobo vykryť zvýšený záujem o služby psychologického poradenstva.
- **Problém:** Nedostatočná sieť zazmluvnených psychológov a psychoterapeutov a dlhé čakacie lehoty na vyšetrenie, finančne nákladná, a preto nedostupná liečba u súkromných poskytovateľov.
- **Opatrenie:** Navrhujeme zaviesť voucher pre mladých ľudí v hodnote 150 eur, čo predstavuje približne tri až päť sedení u poradenského psychológa alebo psychoterapeuta. Princíp distribúcie a alokácie by mohol fungovať ako pri vzdelávacích poukazoch, kde sú príjemca a poskytovateľ služby registrovaní prostredníctvom portálu na využívanie tejto služby. Na meranie efektívnosti opatrenia je nutné zaviesť systém monitorovania a vyhodnocovania využívania tohto opatrenia. Voucher by bol platný rok od zavedenia opatrenia.

Toto opatrenie nielenže pomôže mladým ľuďom, ktorí potrebujú poradenstvo, ale pomôže aj psychológom a psychoterapeutom, ktorí mohli trpieť výpadkom príjmov z dôvodu protipandemických opatrení. Prevencia a podpora psychického zdravia mladých vopred ušetrí náklady na zdravotnú a psychosociálnu starostlivosť v budúcnosti. U mladých ľudí tvoria práve psychické problémy a závislosť 5 z 10 najčastejších príčin DALY (disability-adjusted life year), ktoré meria počet stratených rokov v dôsledku ochorenia.

Náklady

Táto jednorazová intervencia by odhadom stála 600-tisíc eur. Počítame, že približne 4 000 mladých by mohlo chcieť využiť túto službu. Odhad je vytvorený na základe výskumov, ktoré hovoria, že približne tretina mladých pociťuje skôr alebo veľmi zlé psychické zdravie, ktoré bude adekvátne na pravidelnú návštevu psychológa či psychoterapeuta. Celkový počet mladých vo veku od 15 do 26 rokov vrátane je 703 362. Časť z mladých si problémov nebude vedomá, respektíve ich nebude chcieť riešiť, časť sa ich bude snažiť riešiť sama (38 %) a určitá časť bude pokrytá prostredníctvom školských, univerzitných psychológov či online poradní.

4. Dlhodobé opatrenia na zvýšenie dostupnosti dlhodobejšej starostlivosti o duševné zdravie

Z dlhodobého hľadiska je na zvýšenie dostupnosti psychologickej pomoci mladým ľuďom potrebná hustejšia sieť zazmluvnených poskytovateľov služieb na zlepšenie duševného zdravia. Z tohto hľadiska je potrebné:

- zvýšiť bodové ohodnotenie výkonu terapie v pomere k diagnostike, aby boli poskytovatelia motivovaní ponúkať viac termínov na poradenstvo,
- zriadiť stacionáre na dennú zdravotnú a psychosociálnu starostlivosť. V tomto bode vítame návrh ministerstva zdravotníctva v *Pláne obnovy a odolnosti*, aby tieto služby boli dostupné do 30 minút od bydliska, a dúfame, že budú poskytovať služby nielen pre dlhodobo chorých, ale budú pomáhať aj v záchyte ľahších foriem psychických problémov a v prevencii závažnejších foriem psychických porúch,
- dočasne zdvojnásobiť počet sedení hrazených zo zdravotného poistenia u poradenského psychológa alebo psychoterapeuta do konca roku 2022 a potom opatrenie prehodnotiť,
- odstrániť podmienku predloženia výmenného lístka na účely úhrady výkonu zdravotnou poisťovňou pre mladých ľudí.

VOLNÝ ČAS

Zhrnutie kapitoly

- Sociálne vzťahy mladých ľudí sú krízou ohrozené najviac zo všetkých vekových skupín, keďže vzťahy s rovesníkmi a rovesníčkami sú dôležitou súčasťou dospievania.
- Mladí ľudia prišli o autonómiu pri rozhodovaní o svojom voľnom čase.
- Mladí ľudia začali počas pandémie tráviť čas oveľa pasívnejšie, viac v online priestore, menej organizovane, menej sa venovali športu a vzdelávaniu.
- Navrhujeme preto:
 - a) pomôcť pri opätovnom budovaní sociálnych väzieb a vzťahov medzi rovesníkmi a rovesníčkami,
 - b) asistovať pracovníkom, pracovníckam a dobrovoľníkom či organizáciám pracujúcim s mládežou pri zvládaní vplyvov pandémie a pri organizovaní aktivít pre mladých po uvoľnení opatrení,
 - c) poskytovať individuálnu finančnú pomoc, ktorá privedie mladých k aktívnemu a zmysluplnému tráveniu času (športy, cudzie jazyky, skupinové aktivity)

Súčasný stav, trendy vo voľnom čase a vplyvy na mladých

Kvalitatívna sonda Rady mládeže Slovenska (RmS) z roku 2018 o vnímaní voľného času mladými ukázala, že pre mladých je to v prvom rade čas, ktorý je v priebehu dňa vyčlenený iba pre nich samých, a zároveň je to čas, keď robia len to, čo sami chcú. V prípade, ak mladí opisujú podoby trávenia voľného času v spoločnosti iných, hovoria najčastejšie o svojich rovesníkoch a rovesníčkach. Už spomínaná štúdia *HBSC Slovensko 2017/2018* hovorí, že až dve tretiny mladých ľudí si vypíňajú voľný čas neorganizovaným stretávaním sa s kamarátmi a kamarátkami. Tento fakt nám pomáha vysvetľovať, prečo je pre mladých ľudí sociálna izolácia od ich vrstovníkov v dôsledku pandémie natoľko psychicky náročná.

Tieto zistenia potvrdzuje aj posledný výskum Centra vedecko-technických informácií (CVTI), podľa ktorého sa prežívanie voľného času (pred pandemiou) u mladých spája

najčastejšie s realizáciou záujmov, záľub alebo koníčkov.⁵³ Tento výskum ukázal, že top dve aktivity, do ktorých sa mladí vo svojom voľnom čase zapájajú, boli v dôsledku pandémie výrazne obmedzené, a teda mladí boli nútení meniť štruktúru a organizáciu svojho voľného času.

Prieskum takisto ukázal, že top aktivitou vo voľnom čase je pre dievčatá aj chlapcov šport, ale pre dievčatá je významne viac dôležitý kontakt s rovesníkmi a rodinou. Výskum tiež potvrdil, že mládež na stredných školách sa viac zaujíma o rozvoj nadania a talentu v porovnaní so základnými školami, v prípade gymnázií je tento záujem prítomný až u 42 % študentov a študentiek. Tento fakt len podčiarkuje, že mladí ľudia majú rôznorodé predstavy o trávení voľného času, ktoré sú závislé nielen od individuálnych preferencií, ale aj štrukturálnych faktorov (rod, typ školy), a pri nastavovaní možností návratu do normálu treba aktívne podporovať poskytovanie rôznorodých voľnočasových aktivít.

Rebríček obľúbených voľnočasových aktivít (Tabuľka VČ1) podľa rovnakého prieskumu ukazuje presnejšiu distribúciu štruktúry týchto aktivít.

⁵³ Bielíková M. a kol.: Prežívanie voľného času v online priestore a konzumácia legálnych a nelegálnych drog u žiakov základných a stredných škôl. Bratislava: CVTI, 2019. ISBN 978-80-89965-21-2 Dostupné: <https://www.minedu.sk/data/att/16074.pdf>

Tabuľka VČ1: Rebríček obľúbenosti voľnočasových aktivít

Poradie	Obľúbené voľnočasové aktivity	Počet	%
1	aktívny šport	832	45,4
2	stretnutia s partiou kamarátov	533	29,1
3	práca s počítačom	347	18,9
4	sledovanie televízneho programu	326	17,8
5	pasívny oddych (ničnerobenie)	276	15,0
6	individuálne záujmy, koníčky	258	14,1
7	čítanie kníh	210	11,5
8	počúvanie hudby	189	10,3
9	učenie	144	7,9
10	starostlivosť o zvieratá	134	7,3
11	spánok	124	6,8
12	organizovaná záujmová činnosť	123	6,7
13	turistika, cestovanie	104	5,7
14	kontakty v rodine	97	5,3
15	manuálna práca, ručné práce, práca v záhrade	89	4,9

Zdroj: CVTI, 2019, súčet môže presahovať 100 %, respondenti mali možnosť uviesť viacero odpovedí

Poznámka: Na účely analýzy v tabuľke prezentujeme výber top 15 položiek.

Ako vidíme v tabuľke VČ1, mladí ľudia v spojitosti s trávením voľného času uvádzajú predovšetkým tzv. neorganizované aktivity. Súvisí to nepochybne s vnímaním voľného času ako vlastného autonómneho priestoru, pre ktorý nie je nevyhnutne potrebný štruktúrovaný či inak organizovaný program zo strany dospelých. Výskum Rady mládeže Slovenska opisuje, že približne pätina mladých ľudí sa zapája do detských a mládežníckych aktivít, a to najviac v období medzi 15. a 19. rokom, neskôr s rastúcim vekom aj členstvo v mládežníckych organizáciách klesá. Trend postupného ustupovania od organizovaných aktivít v spojitosti s rastúcim vekom potvrdzuje už spomínaná štúdia *HBSC Slovensko 2017/2018*, ktorá ukazuje, že s rastúcim vekom dochádza k poklesu zapojenia do organizovaných športových a umeleckých aktivít (ZUŠ), a to v prvom rade u dievčat. Na úkor organizovaných aktivít dochádza k nárastu predovšetkým neaktivity. Zatiaľ čo u 11-ročných bolo pasívnych 10 % dievčat a 15 % chlapcov, v prípade 15-ročných je už tento podiel 17 %, resp. 28 %. Tento priestor s vekom vo zvýšenej miere vyplní práve neorganizované stretávanie sa s priateľmi a priateľkami. Mladí si takto prirodzene utvárajú komunity, ktoré spájajú podobné záujmy, záľuby, preferencie a životný štýl^{54, 55} a ako také sú dôležité z hľadiska budovania identity jednotlivca. V dôsledku čiastočnej sociálnej izolácie bude práve toto neformálne stmelovanie komunity, rozvíjanie sociálnych kompetencií a identity jednotlivca v najbližších rokoch mladým chýbať.

Pandémia COVID-19 zásadne zasiahla do všetkých aspektov života spoločnosti. Dramaticky vstúpila aj do života mladých ľudí a možnosti naplňovania ich potrieb súvisiacich s prechodom do dospelosti. Prieskum RmS z mája 2020⁵⁶ ukázal, že mladým najviac chýbali osobné stretnutia s kamarátmi a kamarátkami. Až 85 % opýtaných uviedlo, že im veľmi alebo skôr chýbajú takéto aktivity. Konštatovali tiež, že majú viac voľného času ako pred zavedením opatrení. Hlavne starší (vo veku 25 – 29 rokov) deklarovali, že o svojom voľnom čase rozhodujú v menšej miere, zároveň medzi nimi už štvrtina žije v domácnosti so svojím partnerom a dieťaťom, čo má, pochopiteľne, vplyv na slobodu a možnosti týchto rozhodnutí. Medzi aktivitami v rámci trávenia voľného času dominovali skôr pasívne formy ako pozeranie filmov, seriálov či koncertov (aspoň raz za týždeň 75 %). Z prieskumu tiež vyplýva, že až 46 % mladých ľudí priznáva, že sa hýbu menej ako pred pandémiou. V menšej miere napriek obmedzeniam uvádzali venovanie sa svojim koníčkom (66 % aspoň raz za týždeň). Ďalšie vzdelávanie v tomto prípade uviedlo 33 % respondentov a respondentiek. Na druhej strane je však 40 %, ktorí sa takejto aktivite venovali menej ako raz za mesiac alebo vôbec. Prevažná väčšina vypadla z voľnočasových aktivít s

⁵⁴ Svoje miesto v tejto súvislosti pri pochopení života a potrieb mladých ľudí majú aj subkultúry mladých. Ako uvádza Smolík (2010), ide o taký typ subkultúry, ktorý je viazaný na špecifické spôsoby správania mládeže, jej sklon k určitým hodnotovým preferenciám, akceptovaniu či zavrhovaniu určitých noriem, alebo životný štýl odrážajúci podmienky života.

⁵⁵ Smolík, J.: *Subkultúry mládeže. Uvedení do problematiky*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7.

⁵⁶ Vnútný dokument RmS, tlačová správa dostupná na: https://mladez.sk/wp-content/uploads/2020/05/RmS_OSF_Webinar_Mladi-v-case-korony_FINAL.pdf

prezenčnou účasťou, pričom ju u nich nenahradila ani online forma. Približne tri štvrtiny mladých sa na takýchto aktivitách nezúčastňovali, ani na dobrovoľníckych aktivitách, školskej či mládežníckej participácii a pod. Hoci tento prieskum sa uskutočnil na konci prvej vlny pandémie, naznačil viaceré problematické trendy v prehlbovaní sociálnej izolácie, ktoré nasledujúce obdobie ešte viac prehĺbilo. Napríklad zatiaľ čo pred pandemiou deklarovalo zapájanie do organizovaných dobrovoľníckych aktivít 38 % respondentov a respondentiek⁵⁷, po prvej vlne COVID-19 to bolo len 15 % mladých.

Pandémia COVID-19 a opatrenia s ňou súvisiace zásadne obmedzili možnosti organizovaného trávenia voľného času, ako aj neorganizovaného stretávania s rovesníkmi a rovesníčkami. V kontexte zhrnutí v sekcii zdravie, ktorá poukazuje na zhoršené telesné zdravie, nedostatok pohybu či prejedanie mladých ľudí počas pandémie, je možné vnímať aktuálnu situáciu ako generačne rizikovú. Efekty sa síce hneď tak rýchlo neprejavajú, ale odzrkadlia sa na celkovom zdraví aj nákladoch na zdravotnícku a sociálnu opateru o niekoľko rokov či desaťročí.

Opatrenia

Hlavným zámerom navrhovaných opatrení je kompenzácia sociálnej izolácie a straty pravidelných návykov na vykonávanie akejkoľvek činnosti, podpora pracovníkov a pracovníčok s mládežou a poskytovateľov služieb v oblasti práce s mládežou, obnova činnosti subjektov poskytujúcich voľnočasové aktivity pre deti a udržanie zamestnanosti v sektore práce s mládežou. Pozastavenie prezenčnej školskej dochádzky a prerušenie pravidelných voľnočasových aktivít sú katalyzátorom sociálnopatologických javov, ktoré pri ich neriešení budú mať dlhodobý vplyv na jednu celú generáciu v spoločnosti.

Navrhnuté opatrenia podporujú trávenie voľného času s rovesníkmi a rovesníčkami v bezpečnom priestore a znovuzískanie návykov na pravidelné vykonávanie činností zameraných na pohybové, rozvojové a záujmové aktivity detí a mladých ľudí.

1. Poukazy na pobytové podujatia a pravidelné aktivity

- **Cieľ opatrenia:** podporiť opätovné nadviazanie sociálnych kontaktov a budovania návykov na pravidelné aktivity a činnosti.

⁵⁷ Bližšie informácie pozri: Analýza socioekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a trendov rozvoja občianskej spoločnosti. Bratislava: USV ROS 2020. Dostupné: https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/vyskum_neziskoveho_sektora_a_obcianskej_spolocnosti/2020/ANALYZA_NP%20VYSKUM_17.12.2020_FINAL.pdf

- **Problém:** V trávení voľného času počas pandémie prevládali pasívne formy ako pozeranie filmov, seriálov či koncertov nad aktívnymi. Až 46 % mladých ľudí priznáva, že sa hýbu menej ako pred pandemiou, a až pätina vysokoškolských študentov a študentiek považuje svoje telesné zdravie počas pandémie za skôr alebo veľmi zlé.
- **Opatrenia:**

A) Rekreačné poukazy na pobytové podujatia pre deti a mládež v hodnote 100 eur

Využitie letných táborov a pobytových dobrovoľníckych aktivít ako obdobie sociálnej rekonvalescencie detí a mladých ľudí, ktoré im umožnia tráviť čas bezpečne, dostupne a v rovesníckom prostredí.

- Podpora subjektov poskytujúcich služby v oblasti práce s mládežou a podpora zamestnanosti špecifického cestovného ruchu zameraného na deti a mládež.
- Princíp by bol podobný, ako keď sa rekreačné poukazy mohli použiť aj pre rodinných príslušníkov, uhrádzal ich zamestnávateľ a ten si ich mohol refundovať od štátu.
- Rekreačné poukazy sa budú dať využiť nielen pre tradičných poskytovateľov letných aktivít, ako sú letné tábory, ale aj občianske združenia na realizáciu pobytových dobrovoľníckych aktivít so zapojením mládeže od 15 do 30 rokov. Napríklad obnova hradov alebo aktivity environmentálnych združení atď.

B) Poukazy na podporu pravidelných aktivít v hodnote 100 eur

Nástroj na prekonávanie bariér a nedostupnosti pravidelných aktivít z dôvodu finančnej nedostupnosti, odbúravanie zvýšených nákladov po ročnom prerušení aktivity, ako aj insolventnosti z dôvodu výpadku príjmov.

- Navrhujeme spojiť viaceré druhy poukazov – kultúrne, vzdelávacie aj športové do jedného poukazu. Aktuálny systém podpory voľnočasových a záujmových aktivít detí a mládeže je neprehľadný a roztrieštený. Vzdelávacie a kultúrne poukazy sa dostávajú v škole. Naopak športové poukazy sa poskytujú vo forme oslobodenia od platenia daní a odvodov zamestnancom aj zamestnávateľom.

- Nový typ poukazov by bol adresnejší. Každé dieťa, mladý človek a rodič by tak mohol smerovať väčšiu sumu peňazí do konkrétnej záujmovej alebo pohybovej aktivity, ktorá ho baví.
- Rozšírenie rozsahu poberateľov poukazov o mimovládne organizácie pracujúce s mládežou, súkromné kultúrne inštitúcie, kiná a divadlá, športové asociácie, športové zariadenia a jazykové školy.

Náklady

Hodnota vzdelávacieho poukazu na rok 2021 je stanovená v sume 32 €, MŠVVŠ SR plánuje prerozdeliť dokopy 17 345 856 €, počet vydaných preukazov je 691 032 a počet prijatých je 542 058, t. j. 148 974 (21 %) vzdelávacích poukazov bolo nevyčerpaných a na absolútnu sumu to bolo 4 767 168 €. Hodnota kultúrneho poukazu je 1 €, pričom deti dostávajú štyri, t. j. 4 € na rok. V roku 2021 boli vydané kultúrne poukazy v hodnote 2 809 632 €. Dokopy je v oboch druhoch poukazov sústredených 20 155 488 €. Počet detí a mladých ľudí vo veku od 5 do 19 rokov je 833 377. Ak by sme chceli dať 100 € každému dieťaťu, tak potrebujeme 83 337 700 €.

2. Opatrenia na podporu osôb činných v oblasti práce s mládežou

– prednostná vakcinácia dobrovoľníkov, pracovníčok a pracovníkov s mládežou

- **Cieľ opatrenia:** podporiť dobrovoľníkov, pracovníkov s mládežou a poskytovateľov služieb v oblasti práce s mládežou.
- **Problém:** Pracovníci v školstve už dostali možnosť chrániť sa pred ochorením COVID-19, pracovníci/pracovníčky a dobrovoľníci/dobrovoľníčky túto možnosť ešte nedostali napriek tomu, že s mladými ľuďmi budú prichádzať do podobne intenzívneho kontaktu ako ľudia zamestnaní v školstve.
- **Opatrenie:** Navrhujeme zaradiť pracovníčky a pracovníkov s mládežou, dobrovoľníkov, vyučujúcich v ZUŠ, športových trénerov a trénerky do poradovníka prednostnej vakcinácie, čo pomôže k skoršiemu obnoveniu voľnočasových aktivít pre deti a mládež. Ide o dorovnanie pracovníčok a pracovníkov s mládežou z neformálneho prostredia na úroveň pedagogických zamestnancov v školách. Zaradenie do programu prednostného očkovania by sa dokladovalo potvrdením zamestnávateľa, dobrovoľníckou zmluvou alebo potvrdením od prijímateľa dobrovoľníckej práce. Právnické osoby by museli mať v náplni hlavnej činnosti prácu s mládežou.

Náklady

Týmto opatrením nevznikajú náklady nad rámec existujúcich nákladov spojených s vakcináciou obyvateľstva.

3. Opatrenia na podporu osôb činných v oblasti práce s mládežou – platených päť dní dovolenky ročne pre organizátorov a organizátorky akcií pre deti a mládež

- **Cieľ opatrenia:** podporiť dobrovoľníkov, pracovníkov s mládežou a poskytovateľov služieb v oblasti práce s mládežou. Motivovať zamestnávateľov k podpore dobrovoľníckej práce s mládežou zameranej na organizáciu letných aktivít. Podnietiť obyvateľov k dobrovoľníctvu čiastočnou náhradou času venovaného všeobecne prospešných aktivitám.
- **Problém:** Dobrovoľníci a dobrovoľníčky často využívajú vlastnú dovolenku na organizovanie letných táborov, čo ich ukracuje o oddychový čas pre seba a svoje rodiny.
- **Opatrenie:** Navrhujeme rozšíriť a doplniť aktuálne platné znenie Zákonníka práce. Ten síce umožňuje podľa § 137 ods. 5 písmena h) zamestnávateľovi udeliť 10 dní pracovného voľna ročne na výkon občianskych povinností a medzi ne patrí aj činnosť vedúceho tábora pre deti a mládež atď., ale ide o pracovné voľno bez nároku na mzdu, a teda sa medzi dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami takmer vôbec nevyužíva.

Navrhujeme rozšíriť § 138 o bod 3 v znení: Pracovné voľno podľa § 137 ods. 5 písmena h) s náhradou mzdy alebo platu prislúcha zamestnancovi iba vtedy, pokiaľ ide o akciu organizovanú právnickou osobou a) zapísanou v obchodnom registri alebo registri mimovládnych organizácií počas najmenej 5 rokov a b) práca s deťmi a mládežou je jej hlavnou činnosťou. Túto skutočnosť musí zamestnanec zamestnávateľovi preukázať.

Podmienkou poskytnutia tohto voľna je skutočnosť, že zamestnanec či zamestnankyňa najmenej počas 1 roku pred uvoľnením pracoval sústavne a bezplatne s deťmi alebo s mládežou a že tomu nebránia vážne prevádzkové dôvody na strane zamestnávateľa.

Náklady

Výpočty nákladov pre štát na zavedenie 5 dní plateného pracovného voľna. Jedna dobrovoľníčka vyprodukuje ročne od 121 do 312 dobrovoľníckych hodín. Pri prepočítaní minimálnou mzdou vytvára hodnotu od 434 € do 1116,96 €.

V organizáciách poskytujúcich letné tábory pre deti a mládež pôsobí podľa CVTI približne 4 736 dobrovoľníkov a dobrovoľníčok. Ak by si každý z nich uplatnil nárok na 5 dní plateného minimálneho voľna aspoň minimálnou mzdou, tak by sme potrebovali 678 195 €, resp. na jednotlivca necelých 143,2 €. Zároveň títo jednotlivci vyprodukujú pre spoločnosť niekoľkonásobne vyššiu hodnotu.

Inšpiráciu môžeme vidieť v Českej republike, kde túto možnosť zaviedli minulý rok.

4. Opatrenia na podporu obnovy činnosti subjektov poskytujúcich voľnočasové aktivity pre deti a udržanie zamestnanosti v sektore práce s mládežou – priama podpora poskytovateľov služieb a aktivít v oblasti práce s mládežou

- **Cieľ opatrenia:** podporiť poskytovateľov služieb a aktivít v oblasti práce s mládežou.
- **Problém:** Sektor práce s mládežou a subjekty pôsobiace v tomto odvetví dlhodobo prepadávajú cez všetky podporné systémy štátu. Zároveň naň doliehajú výpadky z príjmov fyzických osôb, dôsledky krátenia dotácií verejných inštitúcií a samospráv na mládež a rovnako aj znížený príjem z asignácie dane.
- **Opatrenia:** Navrhujeme vytvoriť priamu finančnú pomoc subjektom poskytujúcim služby a voľnočasové aktivity pre deti a mládež. Finančný balík by slúžil na vykrytie výpadku príjmov v dôsledku poklesu zapojených detí a mládeže, a teda výpadku poplatkov zákonných zástupcov, ktorých deti sa v týchto subjektoch nestretávali a nerealizovali aktivity. Dofinancovanie sektora práce s mládežou a preklopenie obdobia pozastavenia činnosti bude stáť spoločnosť a štát vo výsledku menej zdrojov ako ho nanovo vybudovať. Subjekty poskytujúce služby a aktivity sú kľúčové pre osobnostný, mentálny aj profesijný rozvoj žiakov a mládeže a zároveň podľa skúseností z iných krajín zohrávajú významnú rolu pri prevencii rizikového správania mládeže.

Náklady

Na inšpiráciu môžeme použiť dokument Osobitná výzva na poskytnutie mimoriadnej pomoci Fondu na podporu športu pre amatérske športové organizácie.

Maximálna výška príspevku v eurách sa stanovuje ako suma v hodnote 50-násobku počtu aktívnych športovcov športového klubu do 23 rokov k 30. 9. 2019. To znamená, že každá amatérska športová organizácia dostane 50 € na člena ako kompenzáciu za výpadok príjmov.

5. Opatrenia na podporu obnovy činnosti subjektov poskytujúcich voľnočasové aktivity pre deti a udržanie zamestnanosti v sektore práce s mládežou – oslobodenie od dane z nehnuteľností vo vlastníctve právnických osôb vykonávajúcich prácu s mládežou

- **Cieľ opatrenia:** podporiť poskytovateľov služieb a aktivít v oblasti práce s mládežou.
- **Problém:** V súvislosti so zvyšovaním dane z nehnuteľností v roku 2019 a v roku 2020 jednotlivými samosprávnymi zastupiteľstvami na Slovensku v súčinnosti s výpadkom príjmov a so znížením dotácií zameraných na prácu s deťmi a mládežou je finančná situácia viacerých aktérov a poskytovateľov služieb alarmujúca. Ťažko získané a aktuálne nevyužívané nehnuteľnosti sa im stali finančnou ťarchou.
- **Opatrenie:** Navrhujeme oslobodenie právnických osôb vykonávajúcich prácu s mládežou a majúcich nehnuteľnosti na tento účel od dane z nehnuteľností doplnením zákona č. 582/2004, a teda aj zníženie časti fixných nákladov na prevádzku ich činnosti. K návrhu je potrebné doplniť zákon o miestnych daniach a miestnom poplatku, v ktorom by sa uviedlo oslobodenie od dane a zníženie dane za pozemky a stavby alebo ich časti vo vlastníctve právnických osôb. Podmienkou by bolo a) zapísanie v obchodnom registri alebo registri mimovládnych organizácií počas najmenej 5 rokov a b) práca s deťmi a mládežou je ich hlavnou činnosťou.

AUTORKY A AUTOR ANALÝZY

Michal Šimečka

Europoslanec, viceprezident frakcie Renew Europe a podpredseda hnutia Progresívne Slovensko. Pred vstupom do PS pôsobil ako poradca českého ministra zahraničných vecí a výskumný pracovník Ústavu medzinárodných vzťahov v Prahe. Pôsobil tiež ako novinár v denníku SME a v britských Financial Times. Magisterské a doktorandské štúdium v oblasti politických vied absolvoval na University of Oxford.

Kontakt: michal@simecka.eu

Veronika Fishbone Vlčková

Vyštudovala sociológiu na Viedenskej univerzite. V mládežníckom sektore pôsobila 14 rokov a venovala sa hlavne rozvoju mladých ľudí v oblasti komunikácie, efektívneho presvedčania a rozvoja kapacít organizácií vo viacerých krajinách. Od roku 2013 sa venuje spoločenskovednému a marketingovému výskumu a to hlavne v oblasti mimovládnych organizácií, médií, telekomunikácií a zdravotného sektora. V súčasnosti sa primárne venuje analytickej a výskumnej činnosti v oblasti politiky mládeže a témam relevantným z pohľadu mladých ľudí.

Kontakt: veronika.vlckova@gmail.com

Michaela Šedovič

Vyštudovala sociológiu, demografiu a metódy sociálneho výskumu. Vo svojej práci sa venuje postojovému výskumu a výskumu sociálnych nerovností so zameraním na menšiny, ich integráciu a wellbeing. V súčasnosti je doktorandkou na katedre sociálnych politík na London School of Economics and Political Science.

Kontakt: sedovic.michaela@gmail.com

Publikované: máj 2021

